

Till statsrådet och chefen för Näringsdepartementet

Regeringen beslutade vid sammanträde den 21 oktober 1999 att inrätta ett särskilt råd för jämställdhetsfrågor som rör transport- och IT-tjänster (dir. 1999:83). Rådets arbete skall vara avslutat senast den 30 juni 2001.

Rådets huvuduppgifter är:

- att följa och analysera olika jämställdhetsfrågor inom IT- och transportområdet på kort och lång sikt,
- att sammanställa jämställdhetsinriktad kunskap om dessa områden,
- att initiera studier på angelägna områden,
- att stimulera utvecklingen av metoder för könsrolls- och jämställdhetsanalyser,
- att belysa områdena rättvis tillgänglighet, utbildning, regional balans, ett hållbart samhälle, säkerhet och trygghet samt livskvalitet i arbets- och privatlivet,
- att analysera besluts- och planeringsprocesser inom staten, kommunerna, landstingen och det privata näringslivet,
- att behandla frågor om kompetens och rekrytering inom de angivna tjänsteområdena,
- att lämna förslag till hur jämställdheten inom områdena kan stärkas och hur förslagen skall finansieras,
- att skapa opinion och sprida kunskap i form av bl.a. seminarier och informationsaktiviteter,
- att vara remissinstans och bistå vid utredningsarbete inom de angivna områdena.

Regeringen förordnade i oktober 1999 Görel Thurdin, ordförande i Rädda Barnen och fd vice talman, till ordförande i Rådet. Övriga ledamöter är Olov Agné, kompetenschef, Ericsson Business Consulting Sverige AB, Christina Mörtberg, teknologie doktor vid Luleå tekniska universitet, Magnus Persson, direktör transportpolitik, SJ, Elvy Söderström, kommunstyrelsens ordförande i Örnsköldsvik (t.o.m. mars

2000) och Lisa Warsén, konsult, Futura Humana CN (fr.o.m. maj 2000).

Sakkunniga i Rådet är Tom Andersson, departementssekreterare, Näringsdepartementet, enheten för transportpolitik, Mona Danielson, departementsråd, Näringsdepartementet, jämställdhetsenheten och Ingolf Berg, Näringsdepartementet, enheten för IT, forskning och utveckling.

Experter i Rådet är Christina Bergström, opinionsbildare, Svenska Lokaltrafikföreningen (SLTF), Jan-Peter Elf, personaldirektör, Sjöfartsverket, Anders Elmevik, utredare, Landstingsförbundet, Marika Engström, informationsansvarig, Statens Institut för Kommunikations-Analys (SIKA), Susanne Fahlgren, sociolog, Banverket, Arne Fasth, planerare, Vägverket, Göran Friberg, enhetschef, Kommunikationsforskningsberedningen (KFB), Berit Inge, personalkonsult, Luftfartsverket, Charlotta Hemgren, utredare, Svenska Kommunförbundet, Charlotte Ingvar-Nilsson, verksjurist, Post- och Telestyrelsen, Mikael Iselow, undervisningsråd, Skolverket, Anders Larsson, chefsjurist, Boverket, Helen Lundahl, utredare, Rikstrafiken, Christer Marking, kanslichef, IT-kommissionen, Ewa Thorslund, enhetschef, Närings- och teknikutvecklingsverket (NUTEK), Lena Trojer, professor, Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet, Jean-Pierre Zune, utredare, Höskoleverket. Utredningens sekreterare är June Lindahl.

Rådet har antagit namnet Jämit – Jämställdhetsrådet för transporter och IT.

Rådet har under våren presenterat en rapport *Jämställdhet och IT - en kartläggning på uppdrag av Jämit* SOU 2000:31. Kartläggningen har utförts av Tina Linnakivi.

Rådet har, på den korta tid som funnits till förfogande inför en första redovisning om jämställdhet och IT, valt att framställa delbetänkandet i en öppnare form. Utöver att lägga förslag, som syftar till att tydliggöra sambandet mellan IT och jämställdhet och att stärka jämställdheten, har ambitionen varit att ge delbetänkandet en karaktär av debattinlägg. Förhoppningen har varit att därigenom ytterligare kunna bredda intresset och engagemanget för dessa frågor.

Jämit – Jämställdhetsrådet för transporter och IT överlämnar härmed delbetänkandet Jämställdhet och IT SOU 2000:58.

Stockholm i juni 2000

Görel Thurdin

Olov Agné

Christina Mörtberg

Magnus Persson

Lisa Warsén

/June Lindahl

Innehåll

Sammanfattning	11
Summary	19
1 Det behövs en debatt om jämställdhet och IT	29
1.1 Kvinnor och män skall gemensamt styra IT- utvecklingen.....	30
2 IT och jämställdhet	33
2.1 IT.....	33
2.2 IT-politiken	33
2.2.1 IT-kommissionen	35
2.3 Jämställdhet	35
2.3.1 Jämställdhet och jämlikhet	36
2.3.2 Kön och genus	36
2.4 Jämställdhetspolitiken.....	36
2.4.1 Jämställdhetslagen och jämställdhetsombudsmannen (JämO)	37
3 Ett hållbart samhälle förutsätter jämställdhet	39
3.1 Kvinnors och mäns olika vardagsliv.....	39
3.2 Livskvalitet i ett hållbart IT-samhälle.....	40
3.2.1 Ökad gemenskap och ökat oberoende.....	40
3.2.2 Ökat livsinnehåll.....	41
3.3 Effektivisering och rationalisering	42
3.4 Säkerhet och tillit.....	43
3.5 Mål för ett hållbart IT-samhälle.....	43
3.6 Vägar till förändringar	44
3.6.1 Analys och debatt om mål och värdegrunder	44
3.6.2 Utvecklad statistik.....	45
3.6.3 Mål och resultatstyrning av jämställdhet och IT	45

3.6.4	Jämställdhet och IT i biståndsarbetet.....	46
3.6.5	Jämställdhet och IT i Europeiska Unionen	47
4	Hinder och möjligheter för jämställdhet	49
4.1	Gamla strukturer måste förändras och nya skapas.....	49
4.2	Våga tala om makt	50
4.3	”Avköna tekniken ...”	50
4.3.1	... och omvärdera kvinnors roll i teknikutvecklingen.	53
5	Kvinnor, män och användningen av IT	55
5.1	Det här har vi sett.....	55
5.1.1	Kvinnors och mäns tillgång till dator	56
5.1.2	Kvinnors och mäns användning av e-mail och Internet....	57
6	Kvinnor och män i näringslivet	59
6.1	Det här har vi sett.....	59
6.1.1	Kvinnor återfinns i den offentliga sektorn, män i den privata	59
6.1.2	Andelen kvinnor inom vissa IT-branscher är låg.....	59
6.1.3	Generellt få kvinnor i ledande positioner	60
6.1.4	Få kvinnor i ledande positioner i börsnoterade IT- företag	61
6.1.5	Generellt sett har kvinnor högre utbildning än män	62
6.1.6	Få kvinnor med hög utbildning inom vissa IT-branscher.....	63
6.1.7	Regeringens insatser för att öka tillgången på IT- utbildad arbetskraft	64
6.2	Vägar till förändring	65
6.2.1	Visa att jämställdhet är lönsamt.....	65
6.2.2	Jämställdhet i offentlig upphandling	66
6.2.3	Ökat riskkapital till kvinnor.....	66
6.2.4	Avskaffa dagens informella de facto kvotering av män till företagens bolagsstyrelser	67
7	Kvinnor och män i utbildningen.....	69
7.1	Det här har vi sett inom skolan	69
7.1.1	Fler kvinnor än män som lärare	69
7.1.2	Vissa linjer är starkt könsdominerade	70
7.1.3	Flickors och pojkars val.....	70
7.1.4	Regeringens insatser för en ökad IT-kompetens i skolan	71

7.2	Det här har vi sett inom universitet och högskola	72
7.2.1	Fler män än kvinnor som lärare	72
7.2.2	Fler kvinnor än män har högskoleexamen	73
7.2.3	Fler män än kvinnor har ADB och systemvetenskaplig examen	73
7.2.4	Fler män än kvinnor har civilingenjör – datateknisk examen	74
7.2.5	Andelen kvinnor som utexaminerats från elektronik och data har sjunkit.....	75
7.3	Det här har vi sett inom forskningen	76
7.3.1	Fler män än kvinnor inom forskningen.....	76
7.4	Det här vill vi visa på.....	77
7.4.1	Olika strategier för att öka kvinnors deltagande.....	77
7.5	Vägar till förändring	79
7.5.1	Förändrad pedagogik i utbildningen	79
7.5.2	Forskningsråden och den nya forskningsmyndigheten.....	80
7.5.3	Forskning	81
7.5.4	Finansiell styrning av utbildning	82
8	Rådets fortsatta arbete	83
8.1	Frågor att följa upp och utveckla vidare	83
	Särskilt yttrande	85
	Referenser	87
	Bilaga	
	<i>Bilaga 1: Kommittédirektiv</i>	<i>89</i>

Sammanfattning

Det behövs en debatt om jämställdhet och IT

Jämits delbetänkande handlar om att visa att IT som teknik är en manlig domän, trots att dess användningsområde lika mycket fyller kvinnors som mäns behov. Att makt upprätthålles genom att män har tolkningsföreträde i frågor om utveckling och användning av IT. Att makt kan upprätthållas på olika sätt, genom språk, genom att kvinnors sätt att ta sig an teknik nedvärderas, genom att kvinnor väljer bort teknik och genom att män i praktiken kvoterar bort kvinnor. Att så är fallet visar sig genom det faktum att de tekniska utbildningarna och IT-branschen fortfarande är starkt mansdominerad. Det handlar därför om att vilja förändra gamla mönster och att hitta vägar till förändring.

Jämits mål är att det är vi, kvinnor och män, som gemensamt skall styra IT-utvecklingen.

IT och jämställdhet

Informationsteknik (IT) brukar ses som en samlad beteckning för så skilda tekniker, som telefon, mobiltelefon, radio, tv, fax, datakommunikation via e-post och Internet, datasystem och elektroniska faktureringsystem. De senaste 5–10 åren har den tekniska utvecklingen dessutom gett förutsättningar för en sammansmältning av dessa tidigare åtskilda tekniska system. Ingen förundras idag över att använda datorn som telefon eller tv:n som dator. Men det är också ett system där ägandeform, organisation och regelverk avgör utvecklingen.

Både jämställdhet och jämlikhet är begrepp som rör obalanser mellan människor och handlar om makt, inflytande och inkomster m.m. *Jämlikhet* handlar om social och ekonomisk rättvisa mellan människor och grupper. *Jämställdhet* handlar om rättvisa mellan könen.

Vid FN:s kvinnokonferens i Peking 1995 utsågs Sverige till världens mest jämställda land. Kvinnomaktutredningen konstaterade i sitt slutbetänkande *Ty makten är din ...* (SOU 1998:6) att detta var smickrande och förmodligen korrekt, men anledningen var bara att det

var mycket sämre på de flesta andra håll i världen. Sverige är inte ett jämställt land. Jämit anser att IT-utvecklingen inte har gjort saken bättre. Kravet på både kvinnors och mäns delaktighet i IT-utvecklingen är därför högst aktuell.

Kvinnor och män inom IT-området

Jämit har i sin kartläggning kunnat konstatera att IT-sektorn i allt väsentligt leds och domineras av män och att klyftan mellan kvinnors och mäns möjligheter till inflytande över IT-utvecklingen vidgas.

- Andelen kvinnor är låg inom vissa IT-branscher och det finns få kvinnor i ledande positioner i börsnoterade IT-företag.
- Kvinnor har generellt sett högre utbildning än män. 15 % av samtliga förvärvsarbetande år 1997 var kvinnor med eftergymnasial utbildning jämfört med 13 % män.
- Det finns få kvinnor med hög utbildning inom IT-branschen. Av alla som 1997 förvärvsarbetade inom vissa IT-branscher var 48 % män med eftergymnasial utbildning medan endast 14 % var kvinnor.
- Av de anställda inom barnomsorgen är 95 % kvinnor. I grundskolan är nästan 75 % av lärarna kvinnor. På gymnasiet är fördelningen mellan män och kvinnor relativt jämn, andelen manliga lärare är dock något högre.
- Fördelningen pojkar och flickor inom de två största programmen på gymnasiet, det samhällsvetenskapliga och det naturvetenskapliga programmet, visar på att pojkar och flickor väljer enligt traditionella mönster. Endast 16 % av eleverna på den tekniska grenen är flickor.
- Fler kvinnor än män har högskoleexamen. Ca 60 % av samtliga som tog högskoleexamen år 1998 var kvinnor.
- Fler män än kvinnor har ADB och systemvetenskaplig examen. Dessutom har andelen kvinnor minskat något från läsåret 1991/92, 46 % till läsåret 1998/99, 34 %.
- Fler män än kvinnor har civilingenjör – datateknisk examen. Andelen kvinnor som utexaminerats från civilingenjörsutbildningens datatekniska inriktning har legat mellan 5–11 % fr.o.m. läsåret 1989/1990 t.o.m. läsåret 1998/99.
- Fler män än kvinnor är aktiva inom forskningen. Hösten 1998 var 41 % av de aktiva forskarstuderande kvinnor. Andelen kvinnor på de nyantagna tekniska forskarutbildningarna var 26 % år 1998.

Gamla strukturer måste förändras

Samhället styrs av såväl synliga som osynliga strukturer. Det handlar om kulturella, tekniska, organisatoriska, ekonomiska, sociala och juridiska strukturer, som alla på ett eller annat sätt bidrar till hålla kvar ett ojämnt samhälle.

För att kunna förändra gamla mönster måste vi synliggöra hur olika strukturer tar sig uttryck i vårt vardagsliv, i skolan och på arbetet. Ett av de viktigaste medlen för att synliggöra strukturer och normer som upprätthåller ojämlika förhållanden är att män och kvinnor ges tillträde till samhällets alla sektorer och finns representerade på alla nivåer. Statistik är ett annat medel för att synliggöra strukturer.

Våga tala om makt!

Att på djupet förändra ett ojämnt samhälle handlar om att ifrågasätta hela det mönster som vi alla är delaktiga i att upprätthålla. Så stort och så svårt är det. Det handlar om att starta en debatt om det som frågan egentligen handlar om, maktfördelningen mellan könen.

”Avköna tekniken ...”

Tekniken är ett mansdominerat område. Detta uttalade, grundläggande värdeomdöme har kommit att styra teknikutvecklingen fram till dags dato och gäller alltså.

Ulf Mellström skriver i sin bok *Män och deras maskiner* om den kulturellt och symboliskt starka kopplingen som finns mellan män och maskiner. Det är genom att män har denna symboliska makt över teknologin som de också har makt att definiera vad teknologi är, menar Mellström.

Lena Sommestad visar i sin avhandling *Från mejerska till mejerist* också på teknikens symboliska makt. Men här utifrån en omvänd process när mejeriarbetet övergick från att ha varit ett typiskt kvinnligt yrke till att bli ett manligt dominerat yrke. Det var den nya teknikens införande som gjorde dels att yrkets status steg, dels att kopplingen till män och maskulinitet nu blev möjlig.

De tekniska högskolorna är historiskt sett manliga domäner. Boel Berner skriver i sin bok *Sakernas tillstånd, kön, klass, teknisk expertis* om det historiska och samhälleliga sammanhang som de tekniska högskolorna utvecklades i och hur kön och klass spelade in. Ingenjörsutbildningen var för män. Inte förrän 1921 fick kvinnor tillträde till

ingenjörsutbildningarna vid Kungliga Tekniska Högskolan på samma formella villkor som män.

Genom att män har den symboliska makten över teknologin har män också makten att definiera vad teknologi är. Detta framgår på mer eller mindre tydliga sätt även inom datautbildningen. Det kan visa sig i utbildningens utformning och innehåll, i rätten att definiera vad som är ett snyggt program, i ett riktigt arbetssätt eller i att vara en bra programmerare. I en sådan miljö tystnar eller tystas många kvinnor efter hand.

Språket kan hålla kvinnor utanför. Datavärldens miljö inrymmer ofta ett språk och en öppen sexism, som för många kvinnor upplevs som både motbjudande och påfrestande.

Nedvärdering kan hålla kvinnor borta från teknikutbildningen. Det är pojkars sätt att närma sig tekniken som får genomslag i undervisningen, flickors sätt snarare förlöjligas.

Jämit kan konstatera att flickors teknikval i skolan inträffar samtidigt med den tidpunkt i livet när flickor mognar och blir unga kvinnor. Från skolan och av samhället förväntar man sig då att flickorna – just vid denna tidpunkt – av lust och inspiration skall välja en utbildning som till hela sin karaktär, form och språk förmedlar att detta är för män, detta är ingen plats för kvinnor.

Kvinnors och mäns olika vardagsliv

Boverket har i sin rapport *Hela Samhället* (1996) redovisat jämställdhetsaspekter på fysisk planering och byggd miljö. Rapporten innehåller sammanställningar och analyser om likheter och skillnader mellan män och kvinnor kopplat till markanvändning och byggd miljö. Det rör frågor som resmönster, arbetsliv, fritid, omsorg och konsumtionsvanor. Rapporten lyfter fram kvinnors och mäns olika vardagsliv, att kvinnor och män har olika behov, olika drömmar och gör olika prioriteringar. Därigenom får kvinnor och män olika erfarenheter och har också olika kunskap att tillföra en planeringsprocess. Kvinnors verklighet är inte mäns verklighet.

Jämit anser att en förutsättning för ett jämställt samhället är att både kvinnor och män är med och påverkar på alla områden och på alla nivåer.

Vägar till förändring

Det handlar om att kvinnor och män tillsammans kan sätta sig över förlegade normer, strukturer, arbetssätt och organisationer och hitta sätt att förhålla sig till varandra och tekniken som präglas av jämställdhet. Det handlar om,

- att tydliggöra mäns och kvinnors olika sätt att närma sig tekniken,
- att tydliggöra vad som motiverar män och vad som motiverar kvinnor inom datatekniken,
- att låta kvinnors kunskaper, förhållningssätt och värderingar på olika sätt komma till uttryck när det gäller att utveckla ny teknik,
- att samhället på alla plan uppvärderar kvinnors sätt att närma sig tekniken,
- att kvinnor ges möjlighet att förändra sin inställning till datateknik genom egna erfarenheter och kvinnliga förebilder. De insatser som görs på många håll, som rör utbildning och näringsliv bör premieras och lyftas fram.

Livskvalitet i ett hållbart IT-samhälle

IT har, genom utvecklingen av Internet, e-mail och mobiltelefoner, gjort det möjligt för människor att nå varandra över hela världen och under alla tider på dygnet. Tekniken i sig kan bidra till att förändra var vi bosätter oss och hur vi reser i framtiden. Att arbeta på distans kan bli allt vanligare och arbetsresorna kan alltmer anpassas efter individuella behov. Tekniken kan med andra ord bidra både till en ökad individuell frihet och ökad gemenskap mellan människor.

Å andra sidan ... kan utvecklingen bidra till utanförskap och en ökad ensamhet. Den snabba IT-utvecklingen har baksidor, tillfälliga eller långsiktiga, som också måste tas med i debatten.

- Ökad utsatthet. Dagens äldre människor, blir mer utsatta än yngre i den snabba teknikutvecklingen. Av Bemötandeutredningen *När åsikter blir handling* (SOU1998:16) framgår att kvinnor får sämre villkor i socialförsäkringssystemet och sämre bemötande än män. Om kontakterna mellan myndigheter och sjuka och arbetslösa nu ersätts av en kommunikation via Internet istället för personliga möten, då kommer de redan utsatta att bli än mer utsatta.
- Ökad stress. IT-utvecklingen har medfört att en ny arbetskultur har skapats. Chefer och anställda förväntas numera ständigt vara tillgängliga för all information, från telefon, e-mail, fax och för fysiska möten. Arbetsliv och privatliv flyter samman. Utbrändhet tycks

numera vara ”ett accepterat sjukdomstillstånd”, och antalet långtids-sjukskrivna har ökat drastiskt de senaste åren, även bland unga människor. Kvinnorna är av olika skäl mest utsatta. Kvinnorna har fortfarande det största ansvaret för barn och familj och har svårast att kombinera detta med ett högt uppdrivet arbetstempo.

- Ökad anonymitet. Möjligheterna för vissa människor att vara anonyma på Internet kan utgöra ett hot för andra människor. Människor kan använda vilket namn som helst och vilken identitet som helst och därigenom dölja sitt uppsåt. Under dolda namn kan pedofiler få kontakt med unga flickor via Internet. Det handlar också om ökade risker för exponering av t.ex. våldsspel, pornografi och rasistiska propaganda i takt med att innehållet på Internet växer.
- Ökade klyftor mellan fattiga och rika. I de flesta fattiga länder existerar i princip ingen jämställdhet. I länder med en utbredd analfabetism kommer de rika att kunna använda IT-tekniken för att upprätthålla sin egen makt. De som ingen skolundervisning har kan naturligtvis inte använda någon informationsteknik. Den förutsätter än så länge det skrivna språket. Detta visar på betydelse av att regeringen i biståndet till andra länder också tar hänsyn till jämställdheten i beslut som rör IT-satsningar.

IT-utvecklingen är en jämställdhetsfråga. Den måste analyseras, de politiska målsättningarna måste konsekvensbeskrivas och indikatorer med avseende på ett hållbart IT-samhälle måste utvecklas. Jämit anser att regeringen måste vara pådrivande för att få till stånd en analys av IT-utvecklingen ur ett jämställdhetsperspektiv. Jämit anser även att regeringen måste vara pådrivande för att myndigheternas beslut också skall återspegla resultatet av den analysen.

Jämits förslag

(kap 3.6.2) – Om utvecklad statistik

Jämit föreslår att regeringen ger berörda myndigheter i uppdrag att utveckla statistik i frågor som rör IT utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

(kap 3.6.3) – Om mål och resultatstyrning av jämställdhet och IT

Regeringen bör ställa krav på samtliga myndigheter att i sin årsredovisning dokumentera och redovisa konsekvenser för jämställdheten till följd av en ökad IT-användning. Redovisningen skall beskriva effek-

terna såväl inom myndigheten som inom det samhällsområde som myndigheten verkar i. Utifrån detta kan regeringen sedan göra analyser och föreslå åtgärder.

(Kap 3.6.4) – Om jämställdhet och IT i biståndsarbetet

Regeringen bör ta initiativ till att IT-frågan kopplas ihop med frågan om jämställdhet i biståndspolitiken och att IT-frågan även hanteras ur ett jämställdhetsperspektiv i biståndsarbetet.

(Kap 3.6.5) – Om jämställdhet och IT i Europeiska Unionen

Jämte föreslår att regeringen inför alla ministerkonferenser under ordförändskapet ger utrymme för att lyfta in IT-utvecklingen och dess koppling till frågan om jämställdhet. Båda dessa frågor berör alla samhällssektorer. Det är viktigt att arbetet med att utveckla IT-området sker från ett jämställdhetsperspektiv.

(Kap 6.2.4) – Om att avskaffa dagens informella de facto kvotering av män till företagens bolagsstyrelser

Regeringen bör omedelbart initiera en översyn av lagstiftningen i syfte att öka kvinnors deltagande i företagens bolagsstyrelser.

(Kap 7.5.1) – Om förändrad pedagogik i utbildningen

- Pedagogiken på alla nivåer, från grundskola till universitet och högskola, bör förändras så att den generellt bygger på ett jämställdhetsperspektiv.
- Regeringen bör ta initiativ till en utvärdering av läromedel utifrån ett genusperspektiv.
- Moment av genus- och teknikrelaterade frågor bör ingå i all lärarutbildning och i IT-inriktad och annan teknisk utbildning.
- Regeringen bör i examensmålen för alla lärarutbildningar föreskriva att dessa skall utgå från och främja ett jämställdhetsperspektiv.
- Högskoleverket, främst Rådet för högskoleutbildning, bör ges i uppdrag att främja genus- och teknikperspektiven i lärarutbildningen.
- Skolverket bör ges i uppdrag att främja genus- och teknikperspektivet i lärarnas fortbildning

(Kap 7.5.2) – Om forskningsråden och den nya forskningsmyndigheten

Jämit föreslår att regeringen vid kommitténs redovisning den 31 mars 2001 särskilt uppmärksammar hur regeringens krav på jämn könsfördelning beaktats.

Jämit föreslår att regeringen i sina styrdokument, instruktioner och direktiv, tydligt markerar beaktandet av jämställdhetsaspekter inom respektive forskningsområde samt att regeringen kräver uppföljning av detsamma.

Summary

The need for a debate on gender equality and IT

The sub-report from Jämit, the Gender Equality Council for Transport and IT (Jämställhetsrådet för transporter och IT – Jämit), is concerned with demonstrating that as a technology IT is a male domain, although its applications meet the needs of women just as much as the needs of men. That power is sustained in that male interpretations on issues relating to the development and application of IT take precedence. That power may be sustained in different ways, because of language, because the way in which women approach technology is attributed low value, because women reject technology and because men exclude women through de facto quotas. That this is the case is proved by the fact that technology-based education and the IT industry remain heavily male-dominated. The point is therefore to have the will to change existing patterns and to identify the means for such change.

Jämit's objective is that women and men together must steer the development of IT.

IT and gender equality

Information technology (IT) is generally perceived as a collective term covering such diverse technologies as telephony, mobile telephony, radio, television, fax, data communications via e-mail and the Internet, data processing systems and electronic invoicing systems. In the past 5–10 years, technological advances have also created the conditions for convergence of these formerly separate technological systems. No-one today is surprised that a PC can be used as a telephone or a television as a computer. But the system is also one in which form of ownership, organization and system of regulation determine how it develops.

Both gender equality and equality are terms that pertain to imbalances between people, arising from power, influence, income etc. *Equality* is concerned with social and economic justice between people

and groups. *Gender equality* is concerned with justice between the genders.

At the 1995 UN:s Women's Conference, held in Peking, Sweden was named as the world's leading country for gender equality. In its final report *Ty makten är din...* ("For the power is yours...") (SOU 1998:6), Kvinnomaktutredningen (Study of the Distribution of Economic Power and Economic Resources between Women and Men) declared that this was a flattering and presumably correct judgement but, if it was, this was merely because the situation was much worse in most other parts of the world. Sweden is not a country of gender equality. According to Jämit, the development of IT has not made things better. As a result, the need for both women and men to participate in the development of IT is a matter of urgent concern.

Women and men in IT

The Jämit project established that the IT sector is, in all essential respects, led and dominated by men, and that the gap between the opportunities for women and men for influence on the development of IT is widening.

- The percentage of women in certain IT sectors is low, and there are few women in leading positions in stock market quoted IT companies.
- Women are generally more highly educated and trained than men. 15 % of all those in gainful employment in 1997 were women with post secondary education and training, compared to 13 % men.
- There are few women with a high level of education and training in the IT sector. Of all people in gainful employment in certain IT sectors in 1997, 48 % were men with post secondary education and training, while just 14 % were women.
- 95 % of employees in the child-care sector are women. At compulsory comprehensive school, nearly 75 % of teachers are women. At upper secondary school, the male/ female ratio is relatively equal, although the percentage of male teachers is slightly higher.
- The boy/girl ratio in the two biggest upper secondary school programmes – social sciences and natural sciences – indicates that boys and girls make their choice along traditional lines. Only 16 % of pupils on the technology side are girls.
- More women than men have graduate qualifications. Around 60 % of all students taking degree examinations in 1998 were women.

- More men than women have qualifications in EDP and applied system sciences. In addition, the proportion of women declined slightly between academic year 1991/92 and academic year 1998/99 – from 46 % to 34 %.
- More men than women graduate in engineering/ IT. The proportion of women graduating as engineers with a specialization in IT has hovered at 5–11% between academic year 1989/90, inclusive, and academic year 1998/99, inclusive.
- More men than women are engaged in research. In autumn 1998, 41 % of active research students were women. The percentage of women in the recently approved technological research courses in 1998 was 26 %.

Old structures must be changed

Society is controlled by both visible and invisible structures. These are cultural, technical, organizational, economic, social and legal structures, all of which in one way or another contribute towards maintaining a society of gender inequality.

To be able to change old patterns, we have to expose how various structures are manifested in our day-to-day lives, in school and at work. One of the most important means of revealing structures and norms that maintain unequal conditions, is for both men and women to be given access to all sectors of society and to be represented at all levels. Statistics are another means of revealing structures.

Dare to talk about power!

To fundamentally change a society of gender inequality, it is necessary to question the whole of the pattern that we are all helping to sustain. That is the size and difficulty of the task. What we need to do is start a debate on what the issue actually is, when we talk about the distribution of power between the genders.

”Take gender out of technology...”

Technology is a male-dominated area. This implicit, fundamental value judgement has up to today decided how technology develops, and still rules.

In his book *Män och deras maskiner* (Men and their machines), Ulf Mellström writes about the culturally and symbolically strong link that exists between men and machines. It is because men have this symbolic power over technology that they also have the power to define what technology is, writes Mellström.

Lena Sommestad's dissertation *Från mejerska till mejerist* (From dairymaid to dairy technician), also illustrates the symbolic power of technology. Here, the point is illustrated by a development in the opposite direction, namely when the dairy process evolved from being a typical women's occupation into a male-dominated one. It was the introduction of new technology that not only brought a rise in status of the profession but also made possible the link to men and masculinity.

Historically, the institutes of technology have been male domains. In the book *Sakernas tillstånd, kön, klass, teknisk expertis* (The state of things, gender, class, technological expertise), Boel Berner writes about the historical and social circumstances in which the institutes of technology evolved, and how gender and class came into play. Education in engineering was for men. Not until 1921 were women allowed admission into engineering courses at the Royal Institute of Technology Stockholm on the same formal conditions as for men.

Because men hold the symbolic power over technology, they also have the power to define what technology is. This is evident to differing degrees in IT education, too. It may be evident in the nature and content of a course, in the right to define what is an elegant program, in a correct way of working or in being a good programmer. In an environment of this kind, many women gradually fall silent or are quietened.

Language may exclude women. The environment of the IT world often embraces a language and an open sexism that many women find offensive and stressful.

A low valuation of their worth may keep women away from technology subjects. It is the way the boys approach technology that shows through in the way it is taught; the approach of girls is if anything ridiculed.

Jämit concludes that the choice of technology by girls at schools coincides with the point in their life when girls mature and become young women. At that time, it is expected by school and society that girls – at that very point in time – will choose by desire and inspiration an education which by its entire nature, form and language communicates that this is for men, it is no place for women.

The differing everyday lives of women and men

A report from the Swedish National Board of Housing, Building and Planning *Hela Samhället* (The Whole of Society) (1996) reported on aspects of gender equality in physical planning and the built environment. The report contains summaries and analyses of similarities and differences between men and women in connection with land use and the built environment. Issues such as travel patterns, working life, care and consumer habits are dealt with. The report highlights the differing everyday lives of men and women, the fact that women and men have different needs and different dreams, and that they have different priorities. As a result, women and men have different experiences and also have different knowledge to contribute to a planning process. The reality of women is not the reality of men.

Jämit concludes that a precondition for a society gender equality is that both women and men should be included, and should have an influence, in all areas and at all levels.

Ways to achieve change

What is necessary is for women and men together to set aside antiquated standards, structures, working methods and organizations, and to find ways to relate to each other and technology, that are characterized by gender equality. This implies:

- defining clearly the ways men and women approach technology
- defining clearly what motivates men and what motivates women in data technology
- enabling women's knowledge, attitudes and values to be expressed in different ways when it comes to developing new technology
- creating a situation in which all levels of society place a higher value on women's way of approaching technology
- providing women with the opportunity to change their attitude to data technology via their own experiences and female role models; the efforts being made in many areas, affecting education and business, should be placed at a premium and emphasized.

Quality of life in a sustainable IT society

Through the growth in the Internet, e-mail and mobile telephony, IT has made it possible for people to reach one another all over the world at all times of the day. Technology itself can help to change the way we choose our homes and travel in the future. Teleworking may become increasingly common, and travel to work may become more and more adapted to individual requirements. In other words, technology may help increase individual freedom and develop a spirit of community between people.

On the other hand ... technological development may contribute to increased isolation and solitude. The rapid development of IT has its disadvantages, temporary or long lasting, and these must also be considered in the debate.

- Increased vulnerability. Older people today are more vulnerable than young people, as a result of the speed of technological development. The official report *När åsikter blir handling* (When opinions become action) (SOU 1998:16) into attitudes in the social insurance system reveals the women encounter less favourable conditions and are less well treated than men. If the contacts between public authorities and sick and unemployed claimants are now replaced by communication via the Internet instead of in-person meetings, the already vulnerable will become even more at risk.
- Higher levels of stress. The development of IT has led to the creation of a new work culture. Managers and employees are now expected to be constantly available for all information, whether via telephone, e-mail or fax, and for physical meetings. Work and private life are flowing together. Being "burned out" now seems to be an "accepted state of ill-health", and the number of people on long-term sick leave has risen drastically over recent years, even among young people. For different reasons, women are most vulnerable. Women still have the greatest responsibility for children and the family, and are the ones who find it most difficult to combine this with intense pressure at work.
- Increased anonymity. The possible ways in which certain persons can remain anonymous on the Internet may represent a threat to other people. People can use any name they like and any identity they like, and thus conceal their purpose. Using false names, paedophiles can make contact with young girls via the Internet. Other threats are higher risks of exposure, for example, to games

depicting violence, as well as to pornography and racist propaganda, as the content carried on the Internet expands.

- Widening gaps between the poor and the rich. In most poor countries, gender equality basically does not exist. In countries where illiteracy is widespread, the rich will be able to use information technology to maintain their own power. Obviously, those who have no school education cannot use any form of information technology, which for the time being still presupposes knowledge of the written language. This demonstrates how important it is for the government, when providing aid to other countries, also to take account of gender equality issues in decisions relating to IT projects.

The development of IT is an gender equality issue. It has to be analyzed, the consequences of the political objectives must be described and indicators relating to a sustainable IT society must be developed. According to Jämit, the government must take on a forcing role in bringing about an analysis of the development of IT from an gender equality perspective. Jämit also concludes that the government must take on a forcing role in ensuring that the decisions of public authorities also reflect the results of that analysis.

Jämit's recommendations

(Ch. 3.6.2) – Development of statistics

Jämit recommends that the government should commission the public authorities concerned to develop statistics on aspects of IT from the viewpoint of gender equality .

(Ch. 3.6.3) – Goals and management of objectives – gender equality and IT

The government should require all public authorities in their annual reporting to document and report on the consequences in terms of gender equality from increased use of IT. This reporting should describe the consequences both within the authority concerned and in the area of society in which the authority operates. On that basis, the government can then carry out analyses and propose measures.

(Ch. 3.6.4) – Gender equality and IT in overseas aid

The government should take the initiative in establishing a link between the issue of IT and the issue of gender equality in overseas aid policy, and in ensuring that the IT issue is also dealt with from an gender equality perspective in the work of overseas aid.

(Ch. 3.6.5) – Gender equality, IT and the European Union

Jämit recommends that the government, in preparing for all ministerial conferences during its Presidency, should allow scope for the inclusion of the development of IT, and its implications in connection with gender equality. Both these issues affect all sectors of society. It is important that work in developing IT should take issues of gender equality into account.

(Ch.6.2.4) – Dismantling of current informal *de facto* quota practice in the appointment of men to the boards of companies

The government should immediately initiate a review of the legislation in order to increase the participation by women in the boards of companies.

(Ch. 7.5.1) – Change of approach in education

- The educational approach at all levels from compulsory comprehensive school to university and institute of technology should be changed so that it is generally based on a philosophy of gender equality.
- The government should initiate an evaluation of teaching materials from the point of view of gender.
- Aspects of gender- and technology-related issues should form part of all teacher training and of IT- and other technology-based education.
- In examination objectives for all teacher training courses, the government should stipulate that these should emanate from, and should promote, aspects of gender equality.
- The National Agency for Higher Education, in particular the Council for the Renewal of Higher Education, should be required to promote gender/ technology issues in teacher training.

- The National Agency for Education should be required to promote gender/ technology issues in teacher training.

(Ch. 7.5.2) – Research councils and the new research supervisory authority

Jämit recommends that the government, on receiving the Commission's report on 31 March, 2001, should pay particular attention to how the government's requirement of equal gender allocation has been observed.

Jämit recommends that in its control documents, including instructions and directives, the government should clearly indicate the extent and manner of observance of gender equality considerations within each area of research, and that the government should require these issues to be followed up.

1 Det behövs en debatt om jämställdhet och IT

Jämit har, på den korta tid som funnits till förfogande inför en första redovisning om jämställdhet och IT, valt att framställa delbetänkandet i en öppnare form. Utöver att lägga förslag, som syftar till att tydliggöra sambandet mellan IT och jämställdhet och att stärka jämställdheten, har ambitionen varit att ge delbetänkandet en karaktär av debattinlägg. Förhoppningen har varit att därigenom ytterligare kunna bredda intresset och engagemanget för dessa frågor. Frågan om jämställdhet och IT är komplex och de båda ”storheterna” låter sig inte självklart jämföras. IT är inte *en* teknik utan flera och dess användningsområde och verkningar genomsyrar hela samhället. Det är således långt ifrån självklart eller entydigt vad begreppet IT innebär. Jämit har till tagit utgångspunkt i den definition som anges i regeringens IT-proposition *Ett informationsamhälle för alla (1999/2000:86)*, som redovisas längre fram i rapporten.

Jämits uppdrag handlar om att synliggöra skillnader mellan kvinnors och mäns värderingar och attityder i frågor som rör transporter och IT-tjänster och att visa på problem och möjligheter för att åstadkomma förändringar och stärka jämställdheten inom dessa områden. Jämit fokuserar i detta betänkande på frågor som rör jämställdhet och IT.

Jämits delbetänkande handlar om att visa att IT som teknik är en manlig domän, trots att dess användningsområde lika mycket fyller kvinnors som mäns behov. Att makt upprätthålles genom att män har tolkningsföreträde i frågor om utveckling och användning av IT. Att makt kan upprätthållas på olika sätt; genom språk, genom att kvinnors sätt att ta sig an tekniken nedvärderas, genom att kvinnor väljer bort teknik och genom att män i praktiken kvoterar bort kvinnor. Att så är fallet visar sig genom det faktum att de tekniska utbildningarna och IT-branschen fortfarande är starkt mansdominerad. Det handlar därför om att vilja förändra gamla mönster och att hitta vägar till förändring.

Det är Jämits önskan att detta delbetänkande skall bli en pådrivande faktor i debatten om vilken samhällsutveckling vi kvinnor och män vill ha och hur förändringar skall kunna åstadkommas.

Det innebär till att börja med att vi alla måste sätta på oss jämställdhetsglasögon. Vi är nämligen så vana vid ojämställdhet att vi oftast inte ser den. Någon har också uttryckt det som att privilegiet är osynligt för den som har det, men kanske också för den som inte har det. Att sätta på sig jämställdhetsglasögon är ett uttryck för att se ojämställdheten.

1.1 Kvinnor och män skall gemensamt styra IT-utvecklingen

Det gamla industrisamhället övergår eller har övergått till det nya informations- och kunskapssamhället, ett samhälle där information och kunskap är en allt viktigare resurs för att skapa nationellt välstånd. En övergång från produktion till prat, som professor Bo Dahlbom har uttryckt det hela. Allt fler, analytiker, ekonomer, politiker, företagare och media, har de senaste åren också börjat tala om det nya i ekonomin, om nya förutsättningar för näringslivet och den offentliga sektorn. Den traditionella uppdelningen mellan produktion av varor och tjänster är på väg att förändras och dessa blir alltmer sammankopplade. Utvecklingen bidrar till att helt nya produkter och sektorer skapas. ”Upplevelseindustrin” är kanske det mest uppenbara exemplet. Det nya i ekonomin bidrar också till att skapa nya arenor där allt fler entreprenörer kan ta plats, såväl kvinnor som män.

Eftersom den tekniska utvecklingen går så snabbt och berör så många områden i samhället, vet ingen i dag hur den egentligen kommer att påverka oss. Om utvecklingen blir så omfattande som många tror, kommer den inte bara att leda till att vi handlar varor och tjänster globalt via nätet eller alltmer arbetar på distans. Den kommer också att ge upphov till helt nya samhällsstrukturer, skapa nya ”klassresor” till och från makt, status, pengar och andra resurser.

Att vara ständigt uppkopplad upplevs idag av många som en självklarhet. Värderingar och normer är på väg att förändras. Vi har övergått från att tala om behovet av punktlighet till att tala om behovet av tillgänglighet. Att människor nu kan kommunicera elektroniskt med varandra oberoende av tid och rum kan för många skapa ett beroende av att vara ständigt tillgänglig och inte missa något. Detta kan i sig skapa en ökad stress. Vi accepterade t.ex. att det tog en vecka att få svar på ett vanligt brev, men ett e-mail vill vi ha svar på direkt.

Den nya tekniken fascinerar oss eftersom den innehåller så många möjligheter, nya kontakter och relationer, ökad sysselsättning, ny ekonomi, nya former för handel. Men det behövs en debatt som lyfter fram fler och andra frågor. Hur vill vi kvinnor och män forma det framtida samhället? Vem skall bestämma vilken riktning utvecklingen skall ges? Kanske den bild, som av några uppfattas som en dröm, av andra uppfattas som en mardröm. Människor måste t.ex. fortfarande ha valfrihet och inte tvingas att använda IT för att kommunicera med myndigheter och andra. Lika väl som IT skapar gemenskap kan den också skapa utanförskap. Till viss del kan det vara en generationsfråga, men alla övergångar från ett system till ett annat måste inrymma valfrihet, särskilt i frågor som samhället har ett ansvar för.

Vems bilder är det då som får genomslag i debatten i forskningen och i utvecklingen och användningen av ny teknik? Är det i första hand mäns syn? Har kvinnor och män olika syn på vilken utveckling vi vill ha? Målet att IT skall utnyttjas för att utveckla välfärdssamhället och öka medborgarnas livskvalitet måste uppmärksammas utifrån ett jämställdhetsperspektiv .

Målet för den nationella IT-strategin är att alla skall ha lika möjligheter att använda IT som ett medel för ökad kunskap, demokrati, rättvisa och service.

Jämit anser att både kvinnors och mäns kunskaper, värderingar och attityder skall ligga till grund för den framtida IT-utvecklingen.

2 IT och jämställdhet

2.1 IT

I regeringens proposition *Ett informationssamhälle för alla* (1999/2000:86) definieras Informationsteknik, IT, enligt följande; ”Informationsteknik, IT, är ett vitt begrepp som används om teknik för att samla in, överföra, lagra, bearbeta och presentera ljud, bild och text i stora mängder oberoende av avståndet. IT är en kombination av datorer och telekommunikation, ett äktenskap mellan mikroprocessorn och telefonen.”

IT blir därmed en samlad beteckning för så skilda tekniker som telefon, mobiltelefon, radio, tv, fax, datakommunikation via e-post och Internet, datasystem och elektroniska faktureringsystem. Under lång tid hade varje teknik sitt eget avgränsade användningsområde och sin specifika funktion: telefon för att tala i, tv för att titta på, datorsystemet för att lagra data i. Den tekniska utvecklingen har under de senaste 5-10 åren gett förutsättningar för en sammansmältning av dessa tidigare åtskilda tekniska system. Ingen förundras idag över att använda datorn som telefon eller tv:n som dator.

Begreppet IT omfattar numera all datorbaserad hantering av information. Men IT och informationssamhället är, som anges i IT-propositionen, inte bara en integration av datorer, medieteknik och telesystem i snäv teknisk mening, utan också ett system där ägandeform, organisation och regelverk i hög grad avgör utvecklingen.

Jämit anser att det, med tanke på de stora förändringar som samhället står inför, är nödvändigt att både kvinnor och män på lika villkor är med och påverkar den tekniska utvecklingen.

2.2 IT-politiken

Sverige hör idag till världens ledande nationer vad gäller antal telefonlinjer, mobiltelefoner, datorer och Internetabonnemang per invånare.

Det IT-politiska målet är att Sverige skall vara en ledande IT-nation med målet att, som första land, bli ett informationssamhälle för alla.

För att främja detta mål krävs en målmedveten insats inom varje politikområde. Regeringen föreslår i IT-propositionen att följande inriktning skall vara vägledande för IT-politiken.

1. *IT för tillväxt*

Den svenska IT-sektorn skall öka sin internationella konkurrenskraft.

Strategisk användning av IT skall bidra till nya marknader, fler jobb och ökad produktivitet i hela samhället.

Elektronisk handel skall öka.

2. *IT för sysselsättning*

Utbildningsväsendet skall ge högkvalitativ IT-utbildning på alla nivåer för att öka anställningsbarheten.

3. *IT för regional utveckling*

IT-infrastruktur skall bidra till att skapa förutsättningar för tillväxt i hela landet.

4. *IT för demokrati och rättvisa.*

IT skall öka allas möjlighet till information om offentlig verksamhet och delaktighet i politiska beslutsprocesser, både i Sverige och inom EU.

IT skall skapa nya möjligheter att utnyttja yttrandefriheten och därmed bidra till ett mera levande medborgarskap, bl.a. genom god tillgång till en mångsidig nyhetsrapportering och samhällsdebatt.

IT:s möjligheter för att bevara, sprida och utveckla vår kultur, vårt kulturarv, vårt språk och vår identitet skall tillvaratas.

Människors integritet skall inte otillbörligt kränkas när IT utnyttjas.

5. *IT för livskvalitet*

IT skall användas på ett sådant sätt i vardags- och arbetslivet att individernas välfärd ökas.

IT skall vara ett redskap för att särskilt höja utsatta gruppers livskvalitet.

6. *IT för jämställdhet och mångfald*

Alla människor – oberoende av kön, ålder, funktionshinder och etnisk bakgrund – skall ha lika förutsättningar att utnyttja informationsteknikens möjligheter.

En jämnare könsmässig och etnisk sammansättning bland IT-specialister i Sverige skall främjas.

7. IT för en effektiv offentlig förvaltning

Den offentliga förvaltningen skall vara en föregångare i användningen av IT.

Kommunikation med myndigheter, människor och företag skall på ett säkert sätt kunna ske elektroniskt.

8. IT för ett hållbart samhälle

IT skall användas för att främja en ekologiskt hållbar utveckling.

IT utrustningen skall inordnas i ett hållbart kretslopp.

IT skall bidra till att minska transporters miljöpåverkan genom intelligenta transporter.

Regeringen föreslår vidare att statens insatser främst skall prioriteras till tre åtgärdsområden. Dessa gäller tillit till informationssamhället, kompetens att utnyttja dess tjänster samt tillgänglighet till informationssamhället.

2.2.1 IT-kommissionen

IT-kommissionen har som uppgift att ge regeringen råd i övergripande och strategiska frågor inom IT-området. Den nuvarande kommissionen (dir 1998:38) skall analysera informationsteknikens påverkan på samhällsutvecklingen och peka på framtida möjligheter inom IT-området.

2.3 Jämställdhet

Sverige utsågs till världens mest jämställda land vid FN:s kvinnokonferens i Peking 1995. Rapporten *Human Development Report*, utgiven av United Nations Development Programme (UNDP) 1995, låg till grund för FN:s beslut.

Kvinnomaktutredningen konstaterade i sitt slutbetänkande *Ty makten är din ...* (SOU 1998:6) att detta var smickrande och förmodligen korrekt, men anledningen var bara att det var mycket sämre på de flesta andra håll i världen. Sverige är inte ett jämställt land. Jämit anser att IT-utvecklingen inte har gjort saken bättre. Kravet på både kvinnors och mäns delaktighet i IT-utvecklingen är därför högst aktuell.

2.3.1 Jämställdhet och jämlikhet

Både jämställdhet och jämlikhet är begrepp som rör obalanser mellan människor och handlar om makt, inflytande, inkomster m.m. *Jämlikhet* handlar om social och ekonomisk rättvisa mellan människor och grupper. *Jämställdhet* handlar om rättvisa mellan könen.

2.3.2 Kön och genus

Genus är till skillnad från biologiskt kön, man eller kvinna, ett begrepp som beskriver vad som anses som "manligt" respektive "kvinnligt". Genus uppkommer i ett samspel mellan det biologiska könet och den omgivande sociala och kulturella miljön och kan förändras över tiden. Vad som är manligt respektive kvinnligt måste därför ses som en historisk, social och kulturell konstruktion. Den är därför möjlig att förändra. Kunskap om genus är nödvändig för att förändringar skall kunna bli möjliga i samhället.

Att främja ett genusperspektiv kan jämföras med att främja tvärvetenskap. Det är ett sätt att tillföra ny kunskap eller komplettera den kunskap som utvecklas inom olika områden i samhället. Det är också ett sätt att förändra själva kunskapsfundamentet inom olika områden i samhället.

2.4 Jämställdhetspolitiken

Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är ett samhälle där kvinnor och män har samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet. Detta innebär enligt regeringens skrivelse *Jämställdhetspolitiken inför 2000-talet* (1999/2000:24):

- en jämn fördelning av makt och inflytande,
- samma möjligheter till ekonomiskt oberoende,
- lika villkor och förutsättningar ifråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet,
- lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger,
- delat ansvar för hem och barn,
- frihet från könsrelaterat våld.

I arbetet med att stärka och påskynda förändringar har regeringen under de senaste åren särskilt betonat betydelsen av att könsperspektivet tydliggörs och beaktas inom alla politikområden (mainstreaming). Genom

Amsterdamfördraget har jämställdhetsfrågan även fått en väsentligt starkare ställning i EU-samarbetet.

I regeringens skrivelse redovisas dels det pågående arbetet inom respektive politikområde, dels det övergripande arbete som gjorts och görs för att utveckla metoder för jämställdhetsarbetet.

2.4.1 Jämställdhetslagen och jämställdhetsombudsmannen (JämO)

Jämställdhetslagen (1991:433) är ett viktigt verktyg för att främja kvinnors och mäns lika rätt i fråga om arbete, anställnings- och andra arbetsvillkor och utvecklingsmöjligheter i arbetet. Jämställdhetsombudsmannen och jämställdhetsnämnden har ansvar för tillsynen av att lagen efterlevs. JämO skall enligt lagen i första hand försöka förmå arbetsgivare att frivilligt följa föreskrifterna i lagen och verka för jämställdhet i arbetslivet. Jämställdhetsnämnden prövar frågor om vitesförelägganden enligt lagen.

3 Ett hållbart samhälle förutsätter jämställdhet

Jämät anser att ett jämställt samhälle, där kvinnors och mäns behov, attityder och värderingar har samma värde, är en förutsättning för att ett land också skall kunna åstadkomma en hållbar utveckling, dvs. en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.

Begreppet hållbar utveckling har sitt ursprung i Bruntlandkommissionens rapport *Vår gemensamma framtid* (1987) och omfattar såväl ekologisk som social, kulturell och ekonomisk hållbar utveckling.

Vid FN:s konferens i Rio de Janeiro 1992 inarbetades begreppet hållbar utveckling i den internationella överenskommelsen om en handlingsplan för miljö och utveckling, det s.k. Agenda 21-dokumentet, som blev ett av konferensens huvudresultat. Detta dokument innehåller program och riktlinjer för individuellt, lokalt, nationellt och internationellt handlande in i det 21:a århundradet. Agenda 21-dokumentet innehåller ett särskilt kapitel (kap.24) om åtgärder för kvinnor med sikte på en hållbar och rättvis utveckling. Ett av målen anges vara att öka andelen kvinnor bland beslutsfattare, planerare, tekniska rådgivare, företagsledare och rådgivningspersonal på miljö- och utvecklingsområdet.

I Sveriges nationalrapport till FN inför Generalförsamlingens extra möte 1997, om genomförandet av Agenda 21, anges att stor uppmärksamhet måste fästas vid att stärka kvinnornas roll i arbetet för en hållbar utveckling, se Nationalkommittén för Agenda 21, slutbetänkande (SOU 1997:105)

3.1 Kvinnors och mäns olika vardagsliv

Boverket har i sin rapport *Hela Samhället* (1996) redovisat jämställdhetsaspekter på fysisk planering och byggd miljö. Uppdraget var ett regeringsuppdrag och bestod i att ställa samman och analysera fakta om likheter och skillnader mellan män och kvinnor kopplat till mark-

användning och byggd miljö. Bl.a. ingick studier om resmönster, arbetsliv, fritid, omsorg och konsumtionsvanor. Rapporten lyfter fram kvinnors och mäns olika vardagsliv, att kvinnor och män har olika behov, olika drömmar och gör olika prioriteringar. Därigenom får också kvinnor och män olika erfarenheter och ser olika bilder. Viveca Berntsson, som var projektledare och redaktör, skriver i rapporten att detta rimligen måste innebära att kvinnor och män har olika kunskap att tillföra en planeringsprocess och att de också finner olika värden i sin omgivning. Att kvinnors verklighet inte är mäns verklighet och att detta borde avspeglas i den fysiska planeringen och i den byggda miljön.

Jämät anser att en förutsättning för ett jämställt samhälle är att både kvinnor och män är med och påverkar på alla områden och på alla nivåer.

3.2 Livskvalitet i ett hållbart IT-samhälle

3.2.1 Ökad gemenskap och ökat oberoende

IT har, genom en explosionsartad utveckling av Internet, e-mail och mobiltelefoner, gjort det möjligt för människor att nå varandra över hela världen och under alla tider på dygnet. Människor med gemensamma intressen kan nu skapa världsomspännande nätverk och organisationer som kan bilda opinion och påverka både nationella och internationella frågor. Internet har skapat nya förutsättningar för möten mellan människor. "Vi har träffats via Internet" är en inte helt ovanlig kommentar. Tekniken i sig kan bidra till att förändra var vi bosätter oss och hur vi reser i framtiden. Att arbeta på distans kan bli allt vanligare och arbetsresorna kan alltmer anpassas efter individuella behov. Tekniken kan med andra ord bidra både till en ökad individuell frihet och ökad gemenskap mellan människor.

Människors kontakter med myndigheter och företag kan förenklas genom IT-användning. Offentliga myndigheter skall enligt regeringens IT-proposition *Ett informationssamhälle för alla* (1999/2000:86) vara föregångare i användandet av den nya tekniken. Information skall kunna lämnas och tas emot på ett smidigt sätt, deklARATIONER och ansökningar skall kunna lämnas via nätet. Inriktningen är att all den information som individer och företag behöver få från och lämna till myndigheter bör finnas tillgänglig elektroniskt, under förutsättning att detta kan ske på ett säkert och lättillgängligt sätt.

Å andra sidan ... kan utvecklingen bidra till utanförskap och en ökad ensamhet. Den snabba IT-utvecklingen har baksidor, tillfälliga eller långsiktiga, men som också måste tas med i debatten.

I regeringens IT-proposition anges att Riksförsäkringsverket för närvarande överväger att ge allmänheten möjlighet att via internet sköta sina kontakter med försäkringskassan i frågor om bl.a. sjuk- och föräldraförsäkring.

Jämit vill peka på att om kontakterna mellan myndigheter och t.ex. sjuka och arbetslösa nu ersätts av en kommunikation via Internet istället för personliga möten, då kommer de redan utsatta att bli än mer utsatta. Hur många personliga möten är vi beredda att avstå ifrån?

Kvinnor har högre sjukfrånvaro än män, vilket i sin tur medför att kvinnor i större utsträckning än män blir tvingade att kommunicera med försäkringskassan Dessutom framgår av Bemötandeutredningen *När åsikter blir handling* – En kunskapsöversikt om bemötande av personer med funktionshinder (SOU 1998:16) att kvinnor får sämre villkor i socialförsäkringssystemet och sämre bemötande än män.

Dagens äldre människor blir mer utsatta än yngre i den snabba teknikutvecklingen. I fråga om tillgång till och användning av dator är skillnaden större mellan äldre kvinnor och män än mellan yngre kvinnor och män. I åldersgrupper över 65 år är tillgången till dator låg. De äldre kvinnorna har i princip aldrig mött den nya tekniken och de flesta av dagens äldre generation kommer inte heller att göra det. Varken kvinnor eller män.

Jämit anser att om vi redan idag formar ett samhälle som ställer som villkor att människor skall kunna kommunicera via internet för att få sin samhällsliga rätt tillgodosedd i form av omsorg, vård och service på olika sätt, då skapar vi ett utanförskap för dessa äldre människor.

3.2.2 Ökat livsinnehåll

Individuella och specifika intressen och hobbies kan utvecklas och fylla livet med nytt innehåll för många människor. Kunskap kan numera inhämtas från världens alla hörn utan att man ens behöver förflytta sig.

För många barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder kan utvecklingen inom IT-området innebära ökade möjligheter att kommunicera med andra. Ett exempel är Euro Connect projekt som bedrivits vid Luleå tekniska universitet och som haft till syfte att utveckla informationsteknologi för människor med funktionshinder. En kvinna som är svårt MS-sjuk och som till följd av sin sjukdom inte kan röra armarna har genom deltagande i projektet fått möjligheter att via ett röststyrt program bruka IT och dess möjligheter. Tekniken har gett henne möjlighet att läsa kurser på distans samt att som språkintresserad utföra översättningsarbeten från hemmet.

Att kunna få del av hälso- och sjukvård, utbildning, kultur, samhällsdebatt och underhållning kan höja livskvaliteten väsentligt för många som annars skulle ha svårt att ta del av samhällets tjänster, utbud och aktiviteter. En väl utvecklad och tillgänglig teknik kan också underlätta för bl.a. äldre personer att bo kvar i sin bostad. Den enskilde och anhöriga kan få en bättre trygghet genom bättre medicinsk övervakning, t.ex. vid avancerad hemsjukvård.

Elektronisk handel och Internetanvändning i övrigt gör att individen själv i större utsträckning kan planera sin tid och t.ex. inte blir begränsad till myndigheters och företags öppettider. Den växande e-handeln gör att man nu kan handla varor utifrån egna specifika behov, unika varor och billigare priser.

Å andra sidan ... kan en ökad datorisering – om den blir en ersättning för mänskliga möten – bidra till ökad ensamhet. Oro för en sådan utveckling finns redan idag. Gunilla Bradley säger i en intervju i *Civilingenjören* nr 5 från 1999 att elektronisk ensamhet har blivit ett problem, som ingen kunde förutse för tio år sedan. Gunilla Bradley är professor i informatik, Umeå universitet/Mitthögskolan. Hon menar att det finns en uppenbar risk för att den emotionella utvecklingen kommer i kläm om vi inte värnar om det personliga mötet mellan människor. ”Det blir allt vanligare med dem som gömmer sig bakom datorskärmen och undviker konflikter och svåra möten med andra. Många tycker att det är lättare att uttrycka vad man tycker i ett e-postbrev istället för under ett personligt möte. Om det här går för långt kan IT-baserad kommunikation indirekt påverka människors egenskaper.”

Människor, som känner sig mobbade eller på annat sätt utsatta, kan å ena sidan uppleva det som en frihet att kommunicera med andra utan att ständigt bli ifrågasatta. Å andra sidan utsätts mobbade ungdomar för trakasserier inte bara i skolan utan även hemma, nu via Internet.

3.3 Effektivisering och rationalisering

Övergången till informationssamhället medför stora förändringar både i vardagen och i arbetslivet. En övergång som kan bidra till ökad produktivitet och skapa nya arbetstillfällen genom nya typer av tjänster. Den nya tekniken gör det möjligt att effektivisera och rationalisera inom myndigheter och näringsliv.

Å andra sidan ... har IT-utvecklingen medfört att en ny arbetskultur har skapats. Chefer och anställda förväntas numera ständigt vara tillgängliga för all information, från telefon, e-mail, fax till fysiska möten. Arbetsliv och privatliv flyter samman på många arbetsplatser. Utbrändhet tycks numera vara ”ett accepterat sjukdomstillstånd”, och antalet

långtidssjukskrivna har ökat drastiskt de senaste åren, även bland yngre människor. Kvinnor är av olika skäl mer utsatta. Kvinnorna har fortfarande det största ansvaret för barn och familj och har svårast att kombinera detta med ett högt uppdrivet arbetstempo.

Jämit anser att frågor om arbetstid och arbetsorganisation i samband med IT-utvecklingen i högsta grad är en jämställdhetsfråga.

3.4 Säkerhet och tillit

Begreppet säkerhet handlar i regeringens proposition *Ett informations-samhälle för alla* (1999/2000:86) framför allt om säkerhet kring hanteringen av elektronisk information. Brist på tillit till IT handlar om den osäkerhet som många människor idag upplever inför IT, och som hindrar en effektiv användning. Osäkerheten rör dels integritetsfrågor, dels den ekonomiska sidan.

Jämit vill peka på att möjligheterna för vissa människor att vara anonyma på Internet kan utgöra ett hot för andra människor. Under dolda namn kan pedofiler få kontakt med unga flickor och pojkar via Internet. Det finns en frekvent förekommande barnpornografi på Internet som på alla sätt är ett hot mot barnen. Rädda barnen har via sin hotline erfarit att de unga flickorna är mest utsatta. Män tar, under annat flicknamn, kontakt och avtalar möte med unga flickor, som sedan utsätts för övergrepp. Det finns redan en dom i Sverige och flera nya fall enligt Ecpat Sverige (Barnets Rätt mot Kommersiell Sexuell Exploatering). Det handlar också om ökade risker för exponering av t.ex. våldsspel, pornografi och rasistisk propaganda i takt med att innehållet på Internet växer.

3.5 Mål för ett hållbart IT-samhälle

Jämit anser att målen för ett hållbart IT-samhälle bör vara,

- att kvinnor och män, på likvärdiga villkor, gemensamt formar de visioner som styr samhällsutvecklingen,
- att tekniken skall tjäna människans behov och på bästa sätt främja en god livskvalitet,
- att kvinnors och mäns förhållningssätt till teknik, till krav på säkerhet och trygghet, till krav på hälsa och livskvalitet tas på allvar,
- att samhällsplaneringen tar in kvinnors och mäns perspektiv,
- att tillgänglighet råder på lika och rättvisa villkor för kvinnor och män,

- att trygghet och säkerhet råder för kvinnor och män,
- att utbildning är tillgänglig på lika och rättvisa villkor för kvinnor och män,
- att produktion, forskning och utveckling inom näringslivet leds på likvärdiga villkor av kvinnor och män,
- att riskkapital för företagande på IT-relaterade områden, finns tillgängligt på lika villkor.

3.6 Vägar till förändringar

3.6.1 Analys och debatt om mål och värdegrunder

Av regeringens IT-proposition *Ett informationssamhälle för alla* (1999/2000:86) framgår att insikten om IT:s allt större genomslag på allt fler områden i samhället måste vara grundläggande för en IT-politik. Att den förväntade utvecklingen på IT-området i form av tillväxt, förbättrad välfärd, ökad kunskap och fördjupad demokrati inte är given. En mörkare framtidsbild domineras istället av risker och problem som utanförskap och utslagning, hot om nya sociala klyftor, kommersialisering och förytligande av kulturella värden.

Jämit anser att IT-utvecklingen är en jämställdhetsfråga. IT-utvecklingen måste analyseras, de politiska målsättningarna måste konsekvensbeskrivas och indikatorer med avseende på ett hållbart IT-samhälle måste utvecklas. Jämit anser att regeringen måste vara pådrivande för att få till stånd en analys av IT-utvecklingen ur ett jämställdhetsperspektiv. Jämit anser även att regeringen måste vara pådrivande för att myndigheternas beslut också skall återspegla resultatet av den analysen.

3.6.2 Utvecklad statistik

Jämits förslag:

Jämmit föreslår att regeringen ger berörda myndigheter i uppdrag att utveckla statistik i frågor som rör IT utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

För att göra en bred analys, som beskriver IT-utvecklingen utifrån ett jämställdhetsperspektiv, behövs tillgång till statistik, som utvecklats utifrån kön.

Det behövs idag en samlad *överblick* över befintlig IT-statistik men det behövs framför allt en *utveckling* av statistik utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Statens Institut för KommunikationsAnalys (SIKA) har regeringens uppdrag att utveckla IT-statistik, dock ej specifikt utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Jämits kartläggning, som bygger på statistik som inhämtats från främst SIKA, Statistiska centralbyrån (SCB) och Närings- och teknik-utvecklingsverket (NUTEK) visar också att den nuvarande statistiken behöver kompletteras med variabler som kan sammanställas med kortare intervaller, eftersom utvecklingen idag sker så snabbt.

Högskoleverket framhåller i rapporten Högskoleutbildade – tillgång och efterfrågan, Omvärldsanalys för Högskolan, Arbetsrapport nr 9, att statistiska uppföljningsdata har för grova klassificeringar för att kunna fånga den utveckling och förnyelse som sker inom högskolan vad gäller utbildning inom IT-området.

3.6.3 Mål och resultatstyrning av jämställdhet och IT

Jämits förslag:

Regeringen bör ställa krav på samtliga myndigheter att i sin årsredovisning dokumentera och redovisa konsekvenser för jämställdheten till följd av en ökad IT-användning. Redovisningen skall beskriva effekterna såväl inom myndigheten som inom det samhällsområde som myndigheten verkar i. Utifrån detta kan regeringen sedan göra analyser och föreslå åtgärder.

Av regeringens proposition *Ett informationsamhälle för alla* (1999/2000:86) framgår att behov av och förutsättningar för en ökad

elektronisk kommunikation övervägs inom en rad myndigheter bl.a. Lantmäteriet, Centrala studiestödsnämnden och Arbetsmarknadsstyrelsen.

Jämit anser att omorganisationer och rationaliseringar inom myndigheter måste konsekvensbeskrivas utifrån de effekter på jämställdheten, som uppstår till följd av olika IT-satsningar. De måste konsekvensbeskrivas utifrån effekterna såväl på den egna organisationen som för de enskilda individer, andra myndigheter och organisationer som berörs av förändringarna.

Regeringen har stora möjligheter att få till stånd en dialog och styrning av jämställdhetsfrågorna via i första hand regleringsbrev och årsredovisningar.

Eftersom dialogen inte förs samlat mellan regeringen och berörda myndigheter, utan mellan respektive departement och dess myndigheter, behövs idag en samlad uppfattning om vad regeringen i första hand vill åstadkomma.

Jämit anser att en generell fråga för samtliga myndigheter är IT-utvecklingens konsekvenser för jämställdheten.

3.6.4 Jämställdhet och IT i biståndsarbetet

Jämits förslag:

Regeringen bör ta initiativ till att IT-frågan kopplas ihop med frågan om jämställdhet i biståndspolitiken och att IT-frågan även hanteras ur ett jämställdhetsperspektiv i biståndsarbetet.

Den nya tekniken och ekonomin gör för närvarande de rika rikare. De som har medel att investera kan utnyttja varje tillfälle till att bygga upp sin förmögenhet. IT-utvecklingen har inneburit att främst män, även unga män, har blivit rikare. Gäller detta i den utvecklade delen av världen så gäller det i allra högsta grad i den delen av världen där fattigdomen är ett faktum.

I de flesta fattiga länder existerar i princip ingen jämställdhet, och flickor får långt sämre förutsättningar i livet än pojkar. I länder med en utbredd analfabetism kommer de rika att kunna använda IT-tekniken för att upprätthålla sin egen makt. De som ingen skolundervisning har kan naturligtvis inte använda någon informationsteknik. Den förutsätter än så länge det skrivna språket.

Detta visar på betydelsen av att regeringen i biståndet till andra länder också tar hänsyn till jämställdheten i beslut som rör IT-satsningar.

Regeringen tillsatte i december 1999 en parlamentarisk utredning om Sveriges politik för global utveckling (dir 1999:80). Bakgrunden är den ökade globaliseringen och de nya former som denna tagit sig under de senaste 10–15 åren. I direktiven anges att diskussionen om globalisering i hög grad har handlat om handel och kapitalrörelser men att den teknologiska utvecklingen liksom det internationella utbytet av kultur, information och idéer samt uppslutningen kring mänskliga rättigheter, demokrati och miljö är lika viktiga.

Kommittén skall enligt direktiven lämna ett samlat förslag till hur politiken bör utformas på viktiga områden utifrån det övergripande målet om fattigdomsbekämpning och de nya förutsättningar som globaliseringen skapar. Fortsatt utveckling av biståndets roll och effektivitet skall utgöra en central del av uppdraget.

Kommittén skall utifrån ett utvecklingsperspektiv belysa, analysera och föreslå åtgärder vad gäller bl.a. möjligheterna att främja kunskaps-, kapacitets- och institutionsutveckling, genom modern informations- och kommunikationsteknologi. Utredningsarbetet skall vara avslutat senast den 31 oktober 2001.

Jämåt anser att regeringen bör ge utredningen i tilläggsdirektiv att koppla ihop IT-frågan med frågan om jämställdhet i biståndspolitik. Det är viktigt att IT-utvecklingen hela tiden ses ur ett jämställdhetsperspektiv.

3.6.5 Jämställdhet och IT i Europeiska Unionen

Jämåts förslag:

Jämåt föreslår att regeringen inför alla ministerkonferenser under ordförandeskapet ger utrymme för att lyfta in IT-utvecklingen och dess koppling till frågan om jämställdhet. Båda dessa frågor berör alla samhällssektorer. Det är viktigt att arbetet med att utveckla IT-området sker från ett jämställdhetsperspektiv.

Under våren 1999 genomfördes, inom ramen för EU-programmet ECATT (Electronic Commerce and Telework Trends), en undersökning bland hushåll och företag beträffande användning av och inställning till IT. I studien intervjuades 7 500 privatpersoner och 4 000 företag i tio EU-medlemsstater (Tyskland, Storbritannien, Frankrike, Italien, Spanien, Sverige, Finland, Danmark, Nederländerna och Irland). Närings- och teknikutvecklingsverket (NUTEK) har varit den nationella parten i detta samarbetsprojekt.

Studien visar att den manliga dominansen beträffande användning av Internet har minskat i föregångsländerna på området, dvs. i de skandinaviska länderna och i Nederländerna. Det manliga försprånget förväntas enligt den gjorda studien vara eliminerat inom två år.

Jämit anser att det ur ett jämställdhetsperspektiv är viktigt att kvinnor deltar i och framför allt är med och beslutar om den tekniska utvecklingen. Det räcker därför inte med att konstatera att kvinnors och mäns användning av IT närmar sig varandra. EU bör utveckla analyser, som redovisar IT-utvecklingen ur ett bredare jämställdhetsperspektiv och kopplat till samhällsutvecklingen.

Sverige bör därvid visa på behovet av utvecklad IT-statistik som utgår från kön.

4 Hinder och möjligheter för jämställdhet

4.1 Gamla strukturer måste förändras och nya skapas

Synliga och osynliga strukturer ... Samhället styrs av såväl synliga som osynliga strukturer. Det handlar om kulturella, tekniska, organisatoriska, ekonomiska, sociala och juridiska strukturer, som alla på ett eller annat sätt bidrar till att hålla kvar ett ojämnt samhälle. Och även om vi ser dem, ser vi inte alltid att de är ojämnt för vi uppfattar dem som självklara. Både män och kvinnor är delaktiga i att bibehålla dessa gamla strukturer.

Att förändra gamla mönster ... För att kunna förändra gamla mönster måste de olika strukturerna synliggöras och beskrivas. Hur kan dessa ta sig uttryck i vårt vardagsliv, i skolan och på arbetet? Det handlar om att teknik i sig idag är en mansdominerad domän. Att män har tolkningsföreträde i frågor som rör teknik. Att den tekniska utbildningen och sedan organiseringen av det tekniska arbetet gynnar män. Att det språk som används är männens språk och att läromedel utformas med männen som norm.

Jämit anser att vi måste föra en dialog i samhället om dessa strukturer. Att våga förändra i syfte att skapa nya processer är en utmaning. Det kan föra med sig en ändrad syn och handla om att ändra synen på vad som är karriärutveckling och vad som utgör belöningsystem. Det kan också innebära ändrade arbetssätt inom såväl politik som inom skola och näringsliv.

Ett av de viktigaste medlen för att synliggöra strukturer och normer som upprätthåller ojämlika förhållanden är att män och kvinnor ges tillträde till samhällets alla sektorer och finns representerade på alla nivåer. Statistik är ett annat medel för att synliggöra strukturer.

4.2 Våga tala om makt

Ojämn maktfördelning mellan könen ... Ett ojämnt samhälle handlar i grunden om en ojämn maktfördelning mellan könen. Det grundar sig på djupt inrotade mönster, som säger att män är mer värda än kvinnor. Det handlar därför om att ifrågasätta hela det mönster som vi alla är delaktiga i att upprätthålla. Så stort och så svårt är det. Det handlar om maktfördelningen mellan könen.

Kvinnomaktutredningen sammanfattar i sitt slutbetänkande *Ty makten är din ...* (SOU 1998:6) med att själva jämställdhetsideologin, att de flesta ”i princip” är för lika villkor för kvinnor och män, har medfört många förbättringar i flera frågor. Detta är bra. Men det kan bli mycket bättre.

Jämte vill peka på att det framväxande IT-samhället redan har gett många unga kvinnor en chans att förverkliga idéer som annars kanske inte skulle ha varit möjliga. En hel del unga kvinnor har blivit företagsägare och företagsledare just på grund av de möjligheter som IT ger. I dessa avseenden kan man hävda att kvinnor till viss del fått mer makt.

Samtidigt ser vi hur IT -utvecklingen bidragit till att ytterligare stärka männens inflytande i samhället. IT har nu blivit ett högprioriterat område i de flesta organisationer och företag, privata som offentliga. Som en följd härav har IT-avdelningarna ofta uppgraderats och placerats direkt under företagsledningen. IT-investeringar blir viktiga strategiska beslut som fattas av bolagsstyrelser och ledningsgrupper med övervägande manlig representation.

Ser vi till möjligheterna att få del av riskkapital, till effekterna på börsen och kapitalmarknaden av de nya IT-företagens uppsving, så har det i första hand inneburit en förmögenhetsförstärkning för män, även för unga män. Därmed har ytterligare en maktförskjutning skett till fördel för männen.

4.3 ”Avköna tekniken ...”

Det män sysslar med är teknik ... Det är den teknik som män sysslar med som är teknik. Borrar, bilar och motorcyklar uppfattas som typisk teknik. Teknik som kvinnor sysslar med, exempelvis hushållsteknik, ses däremot inte som teknik på samma sätt. Elvispar, tvättmaskiner och spisar är inte teknik – det är något annat.

Tekniken är ett mansdominerat område ... Detta uttalade, grundläggande värdeomdöme har kommit att styra teknikutvecklingen fram till dags dato och gäller alltså. Det finns en genomgående historisk

tråd som säger oss att teknik i sig är manlig och därmed något som män sysslar med.

Ulf Mellström, socialantropolog vid Linköpings universitet, skriver i sin bok *Män och deras maskiner* om den kulturellt och symboliskt starka kopplingen som finns mellan män och maskiner. Det är genom att män har denna symboliska makt över teknologin som de också har makt att definiera vad teknologi är, menar Mellström.

Lena Sommestad visar i sin avhandling *Från mejerska till mejerist* också på teknikens symboliska makt, men här utifrån en omvänd process. Hon beskriver när mejeriarbetet övergick från att ha varit ett typiskt kvinnligt yrke till att bli ett manligt dominerat yrke. När mejerinäringen mekaniserades förändrades arbetets innehåll från fysiskt tungt hantverk till lättarbetad maskinell produktion. Som en följd av just denna process försvann kvinnorna så småningom ur produktionen. Det var den nya teknikens införande som gjorde dels att yrkets status steg, dels att kopplingen till män och maskulinitet nu blev möjlig. Ett annat förhållande som Sommestad pekar på är att mekaniseringen och den maskinella produktionen också möjliggjorde en distansering till den ursprungliga råvaran.

Jämit vill peka på risken med en liknande utveckling inom flera andra samhällssektorer, exempelvis inom vården.

De tekniska högskolorna... De tekniska högskolorna är historiskt sett manliga domäner. Teknik- och samhällsforskaren Boel Berner skriver i sin bok *Sakernas tillstånd, kön, klass, teknisk expertis* om det historiska och samhällseliga sammanhang som de tekniska högskolorna utvecklades i och hur kön och klass spelade in.

Ingenjörsutbildningen var för män. Inte förrän 1921 fick kvinnor tillträde till ingenjörsutbildningarna vid Kungliga Tekniska Högskolan på samma formella villkor som män. Den unge teknologen skulle lära sig sin plats i manliga hierarkier, förberedas för konkurrens och makt över andra män. Gränsen drogs också till kvinnors värld och vetande. I teknikens värld fanns nästan inga kvinnor alls. Men utbildningen innebar också skapande av gemenskap. Skolans kunskaper och kamratskap formade ett – den tekniska elitens brödraskap, skriver Berner i sin bok.

Hackingens historia ... Jörgen Nissen, fil dr i teknik och social förändring, har i boken *Pojkarna vid datorn* (1993) studerat "hacker-kulturens" framväxt. Den har sitt ursprung i den tekniska kulturen och den har kommit att bestå av nästan uteslutande pojkar och unga män. Nissen pekar på tre tydliga generationer hackers i hackingens historia. Den första generationen utgjordes av mestadels manliga studenter på MIT (Massachusetts Institute of Technology) på den amerikanska östkusten. Historien gör gällande att det var pojkar från denna mycket väl-

renommerade och stora tekniska högskolas modelljärnvägsklubb som, lockade av datatekniken, lämnade tågen och modellbygget.

Den andra generationen uppstod på 1970-talet med Berkley vid USA:s västkust som centrum. Genom den kom hackers, nu bestående av manliga unga dataingenjörer och datastuderande, att bidra till utvecklingen av de första mikrodatorerna, dvs. det som utvecklades till det som i dagligt tal kommit att kallas hem- och persondatorer.

Den tredje generationen uppstod i början av 1980-talet och är fortfarande den som är aktuell. Steven Levy, som enligt Nissen gjort den mest utförliga genomgången av hackingens historia, har beskrivit de dataspelsföretag som då växte upp som en miljö för den tredje generationen och främst utgörs av alla dem som skaffade sig egna persondatorer. Dessa dataspelsföretag var utpräglade manliga miljöer.

Män har tolkningsföreträde i datautbildningen... Genom att män har den symboliska makten över teknologin har män också makten att definiera vad teknologi är. Detta framgår på mer eller mindre tydliga sätt även inom datautbildningen. Det kan visa sig i utbildningens utformning och innehåll, i rätten att definiera vad som är ett snyggt program, i ett riktigt arbetssätt eller i att vara en bra programmerare. I en sådan miljö tystnar eller tystas många kvinnor efter hand.

Språk kan hålla kvinnor utanför... Eva Erson, språkvetare vid Södertörns högskola, menar att språket kan bidra till att hålla kvinnor borta från mäns domäner. Datavärldens miljö inrymmer ofta ett språk och en öppen sexism, som för många kvinnor upplevs som både motbjudande och påfrestande.

Nedvärdering kan hålla kvinnor borta... ”Ett roligt sätt för flickor att närma sig datorer kan vara att man först går ut och chattar på Aftonbladet, eller att man gör en hemsida om Leonardo di Caprio”, menar Lena Stübner, som varit programledare för programmet ”Sajber” på Sveriges Television. Programmet lyfte fram frågor och problem kring varför unga flickor inte sysslar med datateknik. Flickors sätt att närma sig tekniken tas inte på allvar av skolan. Det är pojkarnas sätt att närma sig tekniken som får genomslag i undervisningen, flickors sätt snarare förlöjligas, är Lena Stübners erfarenhet.

Jämit kan konstatera att flickors teknikval i skolan inträffar samtidigt med den tidpunkt i livet när flickor mognar och blir unga kvinnor. Från skolan och av samhället förväntar man sig då att flickorna – just vid denna tidpunkt – av lust och inspiration skall välja en utbildning som till hela sin karaktär, form och språk förmedlar att detta är för män, detta är ingen plats för kvinnor.

4.3.1 ... och omvärdera kvinnors roll i teknikutvecklingen.

Jämit anser att en lika representation av kvinnor och män i alla sammanhang och på alla nivåer är grunden för en utveckling mot ett jämställt samhälle. Detta kräver att kvinnor och män tillsammans kan sätta sig över förlegade normer, strukturer, arbetssätt och organisationer och hitta sätt att förhålla sig till varandra och tekniken som präglas av jämställdhet. Det handlar om;

- att tydliggöra mäns och kvinnors olika sätt att närma sig tekniken,
- att tydliggöra vad som motiverar män och vad som motiverar kvinnor inom datatekniken,
- att låta kvinnors kunskaper, förhållningssätt och värderingar på olika sätt komma till uttryck när det gäller att utveckla ny teknik,
- att samhället på alla plan uppvärderar kvinnors sätt att närma sig tekniken,
- att kvinnor ges möjlighet att förändra sin inställning till datateknik genom egna erfarenheter och kvinnliga förebilder. De insatser som görs på många håll, som rör utbildning och näringsliv, bör premieras och lyftas fram.

5 Kvinnor, män och användningen av IT

Sverige är en av världens mest avancerade IT-nationer med en stark industriell bas, hög användning av IT både inom offentlig och privat sektor samt en stark expansion av företag inom IT-sektorn. Att Sverige redan har en ledande position som IT-nation beror enligt propositionen *Ett informationssamhälle för alla* (prop 1999/2000:86) bl.a. på att Sverige har en lång ingenjers- och innovationstradition inom telekommunikationsområdet. En annan förklaring är den breda användningen av IT och snabbheten att acceptera den tekniska utvecklingen hos stora grupper i samhället. Ytterligare en förklaring är de stora personalköpen av persondatorer som blev möjliga genom persondatorreformen 1998. Antalet människor med tillgång till datorer i hemmet har enligt regeringens proposition ökat kraftigt i Sverige, från tre procent av den vuxna befolkningen år 1985 till drygt hälften i dag. Mellan åren 1997 och 1998 ökade tillgången till datorer i hemmen från 48 % till 67 %.

5.1 Det här har vi sett

De obalanser som i dag finns i samhället följer i stort de gamla klassiska skiljelinjerna. Det innebär att stadsbor använder datorer mer än landsbygdsbor, högutbildade mer än lågutbildade, höginkomsttagare mer än låginkomsttagare, unga mer än gamla och män mer än kvinnor. Frågan är om IT-klyftan är bestående, övergående eller om klyftan kommer att öka?

Jämit kan konstatera att det behövs en analys av IT-utvecklingen utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Jämit har utvecklat detta tidigare under avsnitt 3.6.1.

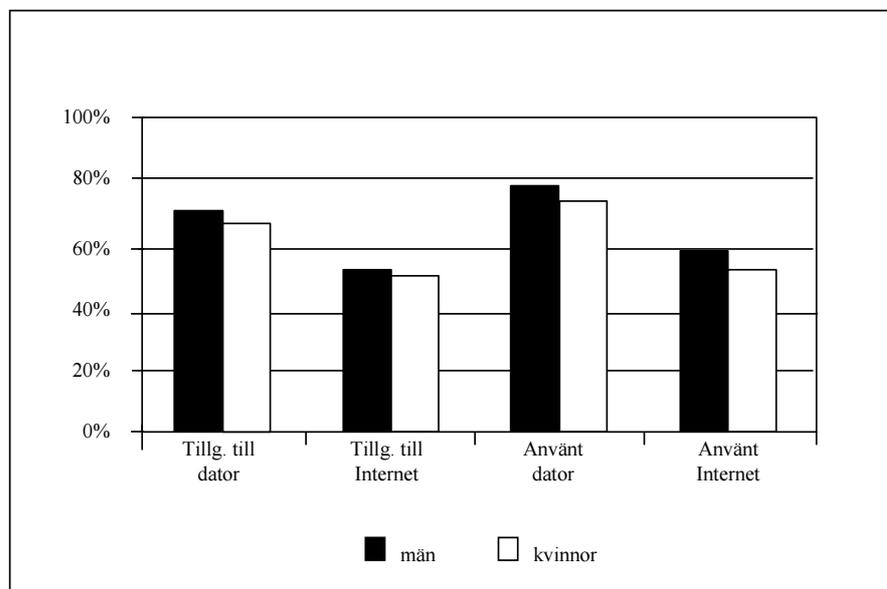
5.1.1 Kvinnors och mäns tillgång till dator

1998 hade 70 % av männen respektive 66 % av kvinnorna *tillgång* till dator i hemmet, på arbetet eller någonstans. De största skillnaderna på datoranvändning hittar man mellan olika åldersgrupper men även mellan olika inkomst- och utbildningsnivåer. Nästan alla i åldersgruppen från 15 till 24 år säger att de någon gång under 1998 använt en dator. Däremot har bara en femtedel av dem som är äldre än 65 år någon gång använt en dator under 1998.

Bland dem som har en eftergymnasial utbildning är det 94 % som använt dator någon gång, jämfört med dem med enbart grundskolan där 58 % använt dator någon gång under 1998.

Regionala skillnader på datoranvändning finns också. Som exempel kan nämnas att 80 % av befolkningen i Stockholmsregionen har använt dator någon gång under 1998 jämfört med 63 % i norra glesbygden. Statistiken har tagits fram av Statens Institut för Kommunikations-Analys (SIKA).

Figur 5.1. Tillgång till /någon gång använt dator och Internet 1998

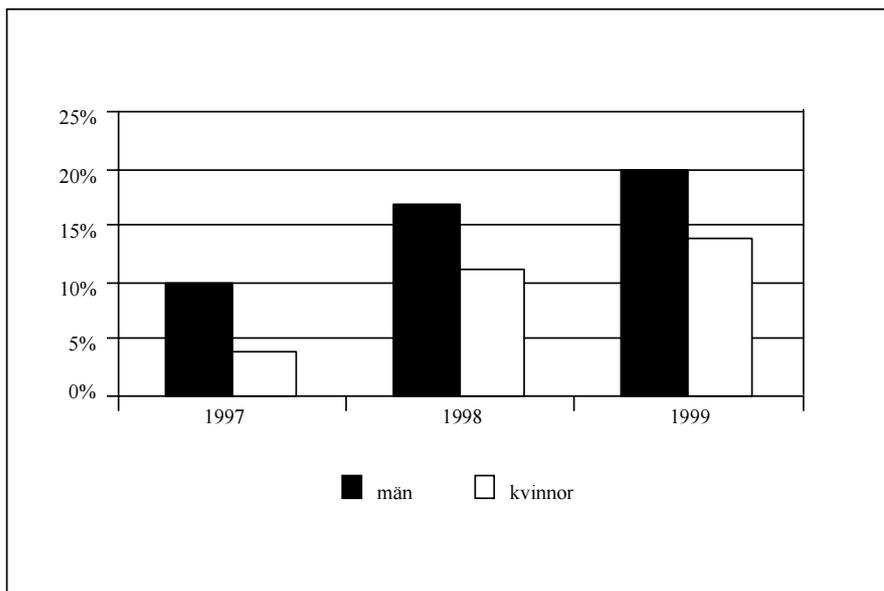

Källa: SIKA, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

5.1.2 Kvinnors och mäns användning av e-mail och Internet

Tittar man närmare på hur stor andel av män respektive kvinnor som regelbundet använder sig av e-mail och Internet blir skillnaderna något större mellan könen. Procentandelarna för 1997 och 1998 bygger på statistik som SIKAs tagit fram. 1999 års procentandelar är framtagna av Forskningsgruppen för Samhälls- och Informationsstudier (FSI).

Figur 5.2. Andel män och kvinnor som dagligen använder e-mail/Internet

Källa: SIKAs, FSI, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

6 Kvinnor och män i näringslivet

Ytligt sett har kvinnornas situation på arbetsmarknaden blivit allt mer jämställd männens situation. I ett internationellt perspektiv har svenska kvinnor ett mycket högt arbetskraftsdeltagande. Särskilt kvinnor med kort formell utbildning återfinns i betydligt större utsträckning på arbetsmarknaden i Sverige än i andra västländer. Samtidigt har Sverige en mycket könsuppdelad arbetsmarknad, mellan hushållsarbete och marknadsarbete och mellan olika yrken. Villkoren är också olika inom branscher eller yrken, t.ex. i fråga om lön eller position.

6.1 Det här har vi sett

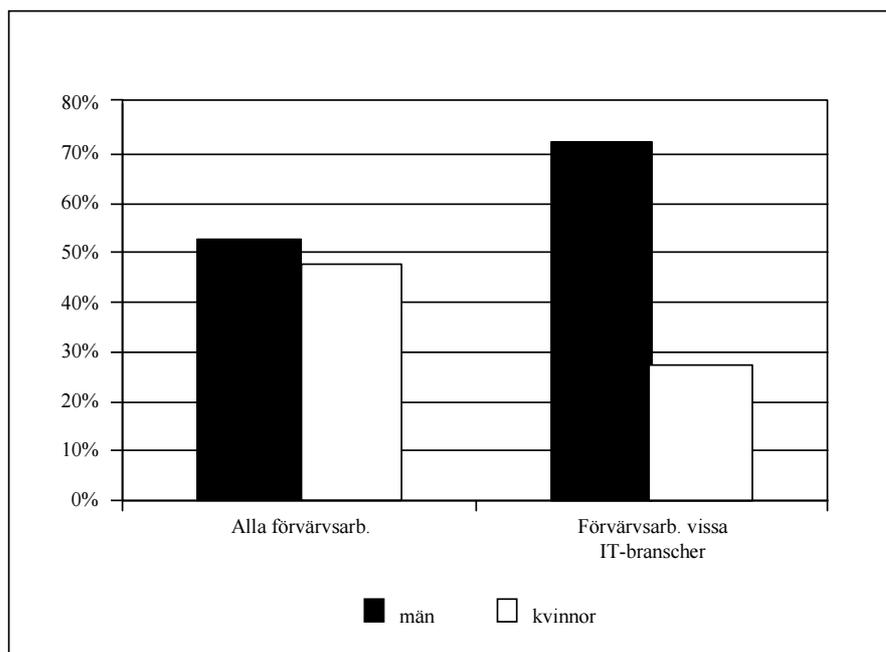
6.1.1 Kvinnor återfinns i den offentliga sektorn, män i den privata

Bland det totala antalet sysselsatta på arbetsmarknaden var nära hälften kvinnor 1996 (49 % kvinnor och 51 % män). År 1997 var fördelningen 47 % kvinnor och 53 % män. Däremot var och är fördelningen mellan offentlig och privat sysselsättning mycket ojämn. En tredjedel av kvinnorna arbetar inom den privata sektorn och två tredjedelar inom den offentliga. För männen gäller det motsatta förhållandet. Ur NUTEK:s rapport *Jämställdhet och lönsamhet* (1999).

6.1.2 Andelen kvinnor inom vissa IT-branscher är låg

Andelen kvinnor är låg inom vissa IT-branscher. Med vissa menas konsultverksamhet avseende maskinvara, datakonsultverksamhet, programvaruproduktion, databehandling och databasverksamhet. Inom dessa branscher förvärsarbetade 1997 totalt 52 264 personer vilket är 1,4 % av det totala antalet förvärsarbetande. Av samtliga som arbetade inom de nu angivna IT-branscherna var 28 % kvinnor.

Fig 6.1. Andelen förvärvsarbetande män och kvinnor år 1997

Källa: SCB/RAMS, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

6.1.3 Generellt få kvinnor i ledande positioner

Tabellen nedan är hämtad ur Kvinnomaktutredningens *Ledare, makt och kön* (SOU 1997:135). Av tabellen framgår andelen ledande kvinnor och män i några olika organisationer och organisationstyper. Uppgifterna visar att andelen kvinnor på ledande positioner skiljer sig kraftigt åt i olika organisationer. Hälften av Sveriges regering är kvinnor (1996/97) men enbart 0,4 % av de verkställande direktörerna i de börsnoterade företagen (1996). Tabellen visar att det är lättare för kvinnor att bli politiska ledare och chefer inom politiskt styrda sektorer än i det privata näringslivet.

Tabell 6.1. Kvinnor och män i maktpositioner i olika organisationer (Ledare, makt och kön ur Kvinnomaktutredningen SOU 1997:135.)

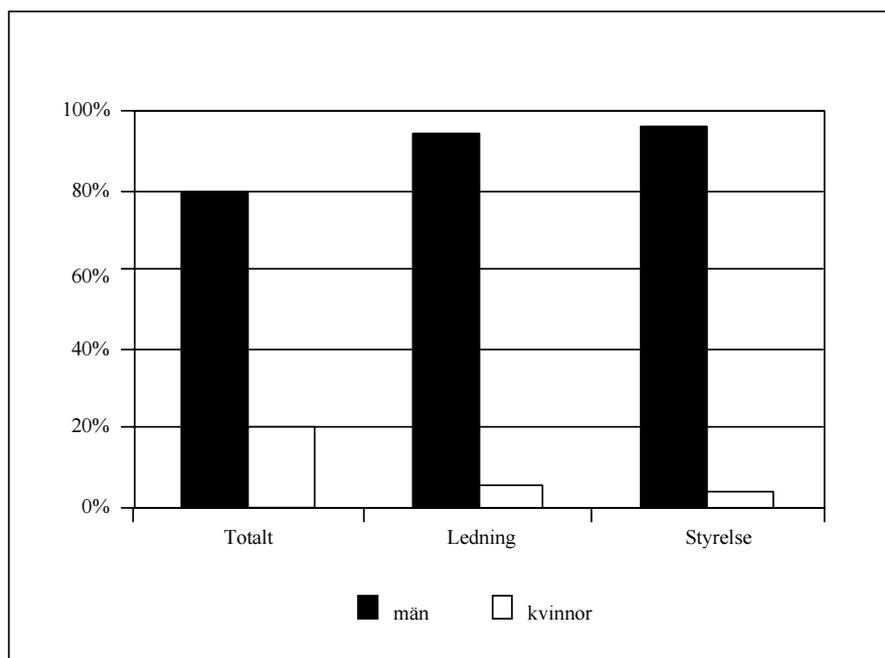
	Kvinnor %	Män %	År
Regering	50	50	1996/97
Utskott	44	56	1996/97
Chefer i offentlig sektor	43	57	1995
Statliga styrelser	43	57	1996
Kommunfullmäktige	41	59	1994
TCO, styrelse	39	61	1997
Statliga kommittéer	36	64	1996
Kommunstyrelser	32	68	1995
LO, styrelse	27	73	1997
Kommunalråd	22	78	
Chefer i privat sektor	20	80	1995
Kommunstyrelseordförande	16	84	
SAFs styrelse	3	97	1996
Börsnoterade företag:			
- styrelseledamöter	3,4	96,6	1996
- VD	0,4	99,6	

Källor: Regering, riksdag, utskott – Wängnerud, 1997, Kommunerna – Hedlund 1997. Facken, SAF, statliga kommittéer och styrelser – Bergqvist, Styrelseledamöter i börsnoterade företag – Hultbom, Chefer – SCB, 1997.

6.1.4 Få kvinnor i ledande positioner i börsnoterade IT-företag

Enligt en undersökning som Dagens Nyheter gjorde hösten 1999 var kvinnorna i minoritet i de då 22 börsnoterade IT-företagen. Februari 2000 var ca 60 IT-företag börsnoterade och fördelningen mellan män och kvinnor var då ungefär densamma. Ca 4 % är kvinnor i styrelser, 6 % är kvinnor i ledningen och totalt är det 20 % kvinnor i dessa IT-företag. IT-företagen är en branschorganisation som i februari 2000 hade ca 640 IT-företag som medlemmar. Av dessa företag hade 26 stycken en kvinnlig VD.

Figur 6.2. Andel män och kvinnor i börsnoterade IT-företag, februari år 2000

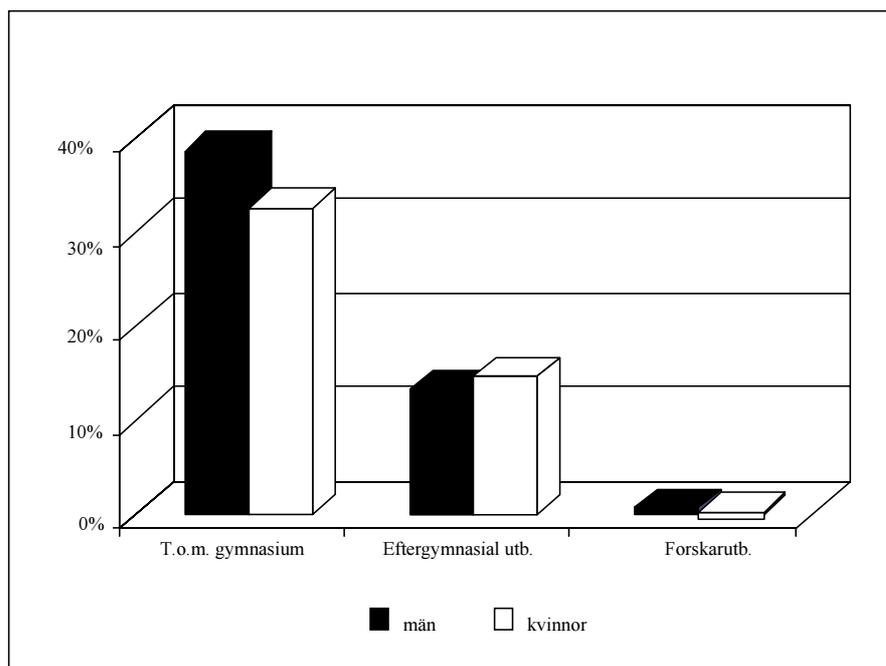

Källa: Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

6.1.5 Generellt sett har kvinnor högre utbildning än män

Om man tittar på utbildningsnivån hos samtliga förvärsarbetande 1997, ser man att andelen kvinnor med eftergymnasial utbildning är något högre än andelen män. 15 % av samtliga förvärsarbetande år 1997 var kvinnor med eftergymnasial utbildning jämfört med 13 % män. Vad beträffar förvärsarbetande med forskarutbildning var 0,6 % män och 0,2 % kvinnor av samtliga förvärsarbetande år 1997.

Figur 6.3. Utbildningsnivå på samtliga förvärvsarbetande år 1997

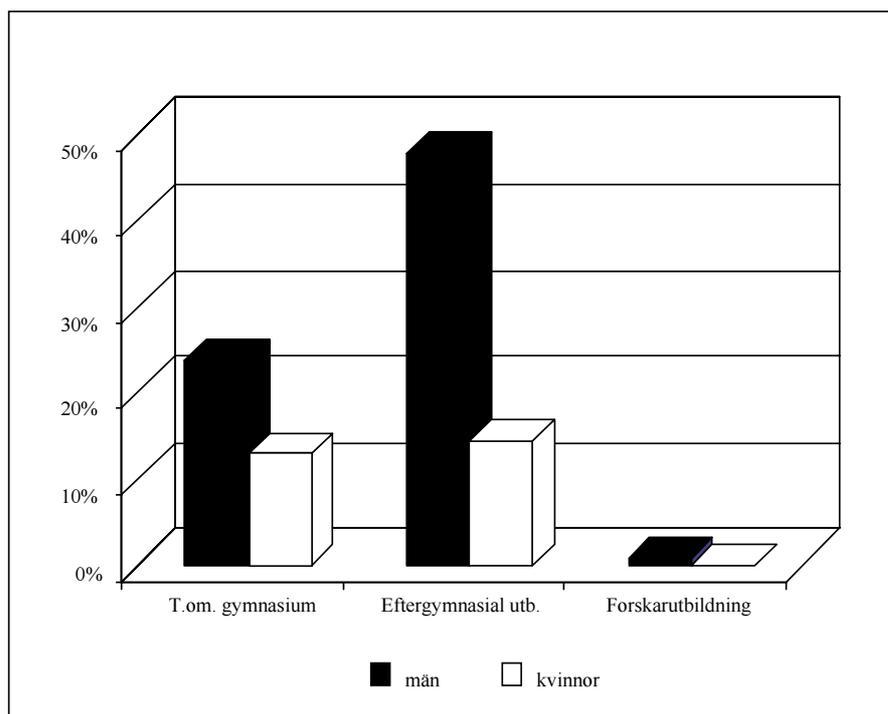
Källa: SCB/RAMS, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

6.1.6 Få kvinnor med hög utbildning inom vissa IT-branscher

Fördelningen på utbildningsnivån på förvärvsarbetande inom vissa IT-branscher (se tidigare definition) skiljer sig däremot radikalt från gruppen samtliga förvärvsarbetande.

Av alla som 1997 förvärvsarbetade inom vissa IT-branscher hade 48 % män eftergymnasial utbildning att jämföra med endast 14 % kvinnor.

Figur 6.4. Utbildningsnivå på förvärvsarbetande inom vissa IT-branscher år 1997

Källa: SCB/RAMS, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

6.1.7 Regeringens insatser för att öka tillgången på IT-utbildad arbetskraft

För att öka tillgången till yrkesutbildad personal inom IT-området har regeringen satsat på arbetsmarknadsutbildning. En av målsättningarna är att ca 35 % av de drygt 10 000 som utbildas skall vara kvinnor. Industriförbundet och IT-företagens branschorganisation bildade med anledning härav SwIT yrkesutbildning, som fick regeringens uppdrag att genomföra programmet. Hela programmet skall vara genomfört i mars år 2000 och utvärderat i september år 2000.

6.2 Vägar till förändring

6.2.1 Visa att jämställdhet är lönsamt

Närings- och teknikutvecklingsverket (NUTEK) har i sin rapport *Jämställdhet och lönsamhet* redovisat metoder för att kvantifiera jämställdhetsbegreppet inom näringslivet och studera om det finns någon koppling mellan jämställdhet och lönsamhet. Studien omfattar nära 14 000 företag. Analysen visar att de företag som har mindre jämställd representation förefaller att ha såväl lägre produktivitet som sämre räntabilitet.

NUTEK tar i rapporten upp tre motiv till varför jämställdhet på arbetsplatser har stora möjligheter att påverka lönsamhet och produktivitet i positiv riktning,

- större motivation hos personalen,
- fullt resursutnyttjande och
- kontaktytor som öppnar upp möjligheterna för lönsamma synergieffekter.

Med synergi menar man här att se möjligheter i gamla problem eller att se med nya ögon.

Måtten på jämställdhet som man mäter är,

- representation av kvinnor och män med olika utbildningar,
- befattningsstruktur/inkomstfördelning mellan kvinnor och män,
- uttag av föräldraledighet.

Sverige är idag en internationell referensmarknad för IT-produkter och IT-applikationer vilket innebär att den svenska marknaden är intressant som test-område för hela den internationella IT-branschen. Sverige kan som nation tillföra den internationella IT-branschen ett kunnande om jämställdhet och visa att jämställdhet är lönsamt.

Regeringen tillsatte i februari 1999 en kommitté om frivillig jämställdhetsmärkning av produkter och tjänster (dir 1999:13). En frivillig jämställdhetsmärkning kan bidra till att driva på utvecklingen mot en ökad jämställdhet. Medvetna konsumenter kan välja jämställdhetsmärkta produkter. Jämställdhetsmärkning kan också bli en konkurrensfaktor för företag. Uppdraget skall redovisas senast den 31 december 2000.

Jämit vill peka på de utvecklingsmöjligheter för näringslivet som ligger i att kvinnor på lika villkor deltar i IT-utvecklingen. Här finns en

utvecklingspotential och ett konkurrensmedel i såväl nationella som internationella sammanhang.

6.2.2 Jämställdhet i offentlig upphandling

Regeringen har i tilläggsdirektiv till Upphandlingskommittén *Utredningen om översyn av Nämnden för offentlig upphandling m.m.* (dir 1999:34) angett att kommittén bl.a. skall analysera frågan om anti-diskrimineringsklausuler i upphandlingsavtal. Kommittén skall redovisa sina resultat till regeringen senast december 2000.

Regeringen bör på alla sätt tydliggöra samhällets förväntan på att näringslivet utvecklas mot en ökad jämställdhet. Att det finns en tilltro till att företag som har en jämställdhetspolicy och jämställdhetsplan har en bredare kompetens och därmed kan leverera bättre produkter. Jämits kartläggning visar att frågan om jämställdhet i samband med upphandling av varor och tjänster är synnerligen angelägen utifrån den utveckling som sker inom den mansdominerade IT-branschen och på IT-området.

Jämit anser vidare att det måste ses som en självklarhet från samhällets sida att de tjänster, som samhället upphandlar riktas mot sådana företag som har en medveten policy för jämställdhet inklusive en jämställdhetsplan. Det bör vara ett av villkoren för att ett företag skall få delta i upphandlingen. Kommittén för offentlig upphandling bör ta del av Jämits erfarenheter beträffande jämställdhet, transporter och IT i sitt fortsatta arbete.

6.2.3 Ökat riskkapital till kvinnor

Kvinnors behov av riskkapital måste stimuleras från såväl staten som näringslivet. IT-utvecklingen har hittills i första hand inneburit en förmögenhetsförstärkning för män. Utvecklingen har genererat mer kapital som nu kan fördelas som riskkapital. Ofta från män till män.

Jämit anser att såväl regeringen som näringslivet måste stimulera kvinnors möjlighet att delta i IT-utvecklingen. Där statliga medel fördelas för IT-utveckling bör kvinnor särskilt få ökat stöd.

Jämit kan också konstatera att EU har utvecklat ett program kallat EQUAL, som innebär att 700 miljoner svenska kronor avsätts till jämställdhetsarbete i Sverige. För närvarande pågår arbetet med att utforma ett svenskt principprogram för fördelning av medlen. Programmet skall starta den 1 januari 2001. Jämit anser att det är viktigt att dessa medel också används för att stärka kvinnors möjligheter på IT-området.

6.2.4 Avskaffa dagens informella de facto kvotering av män till företagens bolagsstyrelser

Jämits förslag:

Regeringen bör omedelbart initiera en översyn av lagstiftningen i syfte att öka kvinnors deltagande i företagens bolagsstyrelser.

I de börsnoterade IT-företagens styrelser är ca 4 % av ledamöterna kvinnor. Andelen kvinnor i ledningen för dessa företag uppgår till ca 6 %. En situation som denna innebär oundvikligen att perspektiven i dessa företags satsningar och utveckling kommer att fortsätta att domineras av nu rådande, manliga, synsätt.

Ett av de viktigaste medlen för att synliggöra och öppna för förändring av strukturer och normer som upprätthåller ojämlika förhållanden är att både kvinnor och män finns representerade på lika villkor. Detta gäller i allra högsta grad även IT-företagen.

Jämīt anser att den negativa kvotering av kvinnor, som är dagens realitet, måste brytas för att inte de traditionella manliga mönstren från det gamla industrisamhället fortsätter in i det nya kunskapssamhället. En lika representation av kvinnor och män i alla sammanhang och på alla nivåer är grunden för en utveckling mot ett jämställt samhälle. Detta för att kunna synliggöra, ifrågasätta och förändra bakomliggande, hindrande strukturer.

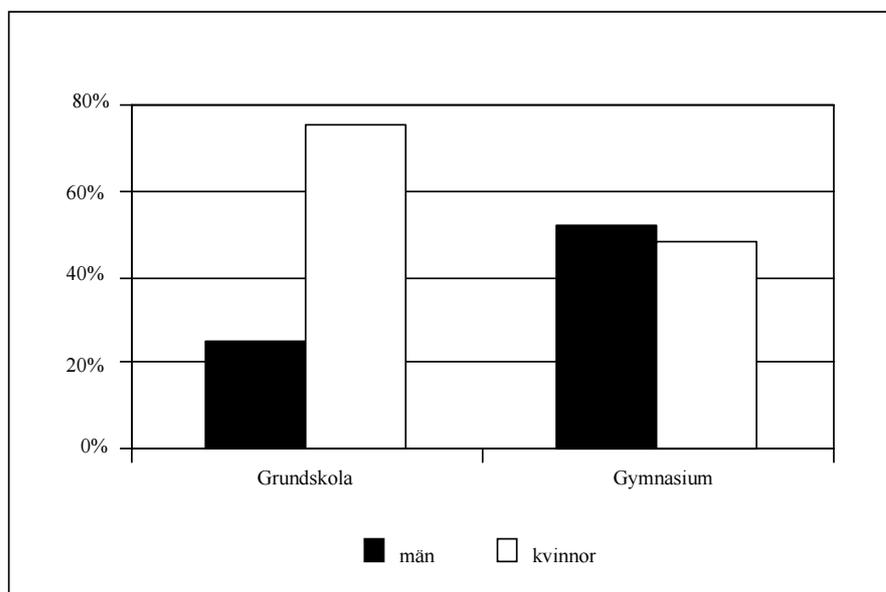
7 Kvinnor och män i utbildningen

7.1 Det här har vi sett inom skolan

7.1.1 Fler kvinnor än män som lärare

I barnomsorgen är 95 % av de anställda kvinnor. I grundskolan är nästan 75 % av lärarna kvinnor. På gymnasiet är fördelningen mellan män och kvinnor relativt jämn, andelen manliga lärare är dock något högre.

Figur 7.1. Andel lärare i grundskola och gymnasium år 1998

Källa: Skolverkets rapport nr 173, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

7.1.2 Vissa linjer är starkt könsdominerade

Vissa linjer är fortfarande starkt könsdominerade. Av skolverkets rapport nr 173 framgår att för läsåret 98/99 hade följande nationella program flest flickor respektive flest pojkar som sökande, årskurs 1 i gymnasiet.

Program	Flickor	Pojkar
Omvårdnad	87 %	13 %
Hantverk	86 %	14 %
Barn och fritid	74 %	26 %
Estetiska	68 %	32 %
Bygg	2 %	98 %
El	2 %	98 %
Energi	3 %	97 %
Fordon	4 %	96 %
Industri	7 %	93 %

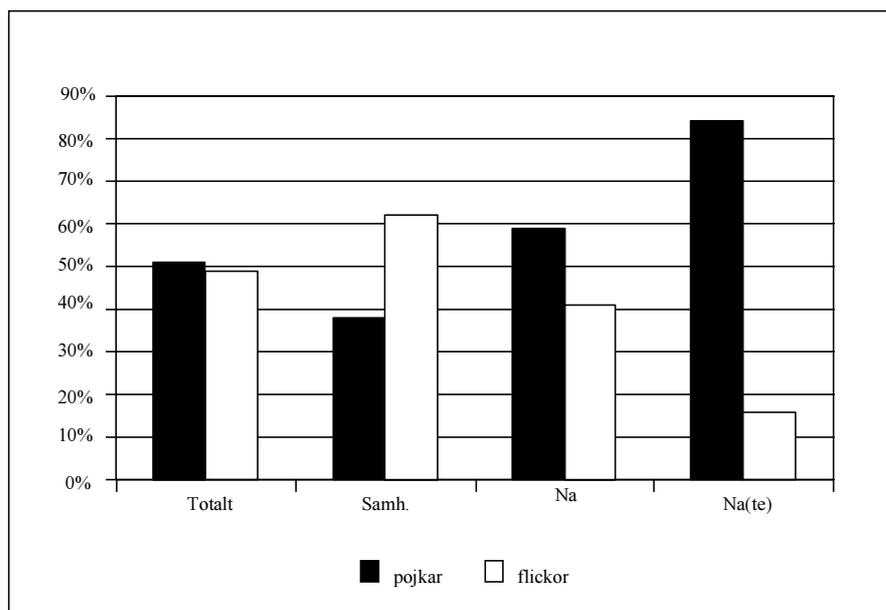
Källa: Skolverkets rapport nr 173 "Beskrivande data om barnomsorg och skola 1999."

7.1.3 Flickors och pojkars val

Det största programmet på gymnasiet är det samhällsvetenskapliga programmet med en ekonomisk, en humanistisk och en samhällsvetenskaplig gren. Ca 25 % av alla elever 1998 valde detta program. Det näst största programmet är det naturvetenskapliga med en naturvetenskaplig och en teknisk gren. Ca 20 % av alla elever 1998 valde det naturvetenskapliga programmet.

Om man tittar på fördelningen pojkar och flickor i dessa två största program finner man att man väljer enligt traditionella mönster. Endast 16 % av eleverna på den tekniska grenen är flickor.

Figur 7.2. Andel elever på gymnasieskolan oktober år 1998

Källa: Skolverkets rapport nr 173, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

7.1.4 Regeringens insatser för en ökad IT-kompetens i skolan

Den nationella satsningen på IT i skolan, ITiS, genomförs under tre år, 1999–2001. ITiS omfattar ungdomsskolan, dvs. förskoleklassen, grundskolan, särskolan, sameskolan, specialskolan och gymnasieskolan.

ITiS är ett skolutvecklingsprojekt, som består av följande delar;

- Kompetensutveckling för 60 000 lärare i arbetslag.
- En dator till deltagande lärare.
- Förbättrad tillgänglighet till Internet.
- e-postadresser till alla lärare och elever.
- Stöd till utveckling av både det svenska och det europeiska skol-datanätet.
- Särskilda insatser för elever med funktionshinder.
- Ett pris för utmärkta pedagogiska insatser.

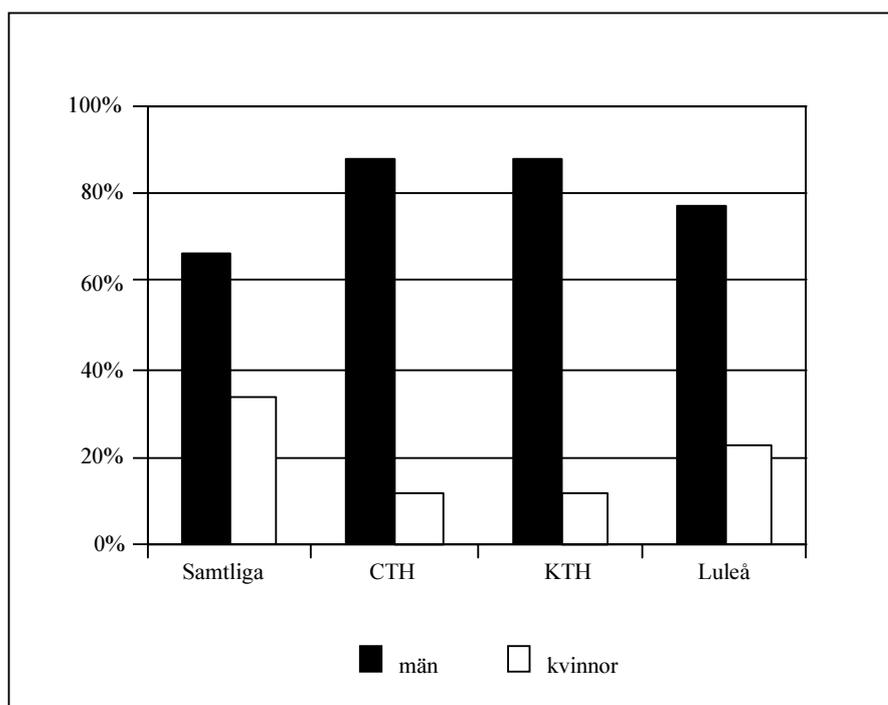
Ett av målen är att lärarna efter kursen skall ha fördjupat sin förståelse för och kunskap om skillnader i flickors och pojkars användning av IT.

7.2 Det här har vi sett inom universitet och högskola

7.2.1 Fler män än kvinnor som lärare

Bland lärare och forskare på högskolor och universitet utfördes drygt en tredjedel av årsverken av kvinnor.

Figur 7.3. Lärare vid högskolor och universitet år 1998

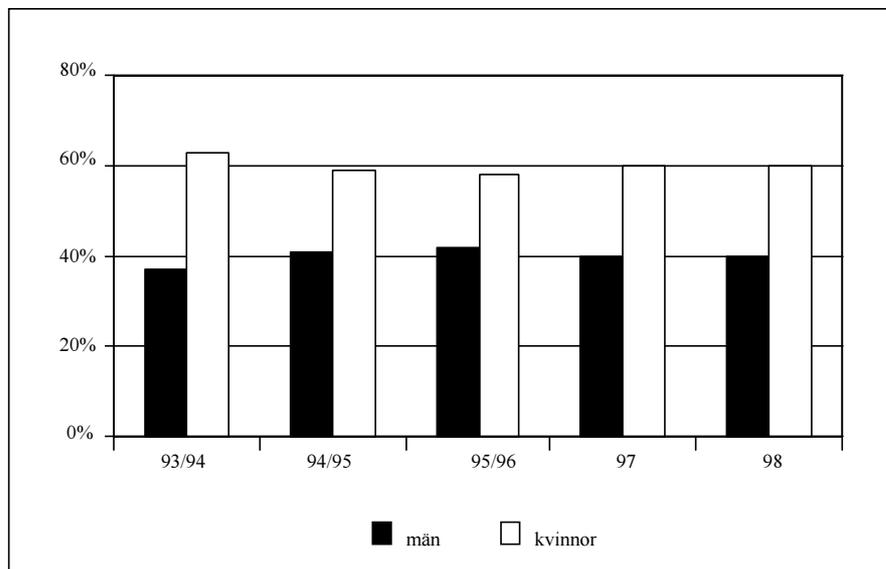

Källa: Högskoleverkets Årsrapport 1998, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

7.2.2 Fler kvinnor än män har högskoleexamen

Ca 60 % av samtliga som tog högskoleexamen år 1998 var kvinnor.

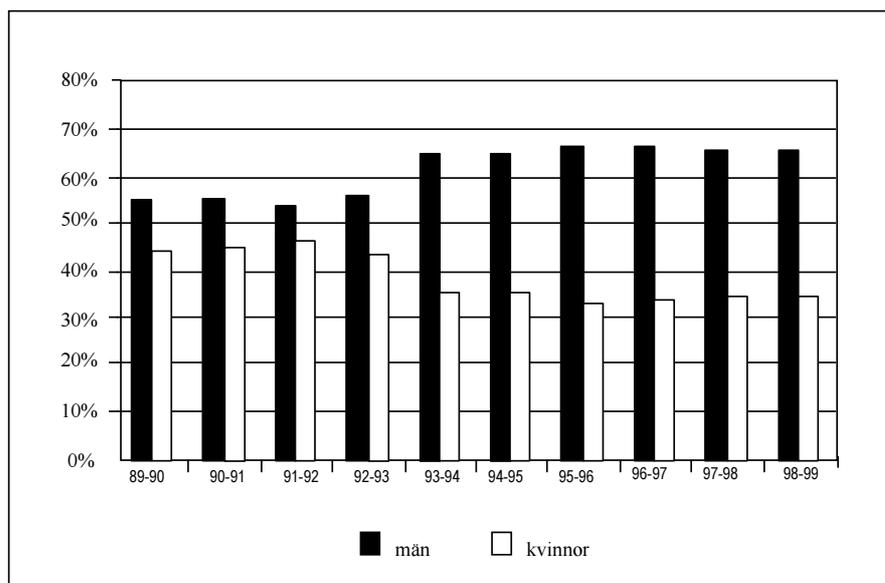
Figur 7.4. Kvinnor och män med högskoleexamen

Källa: Högskoleverkets Årsbok 1998, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

7.2.3 Fler män än kvinnor har ADB och systemvetenskaplig examen

Tittar man på examen från ADB och systemvetenskapliga linjer som räknas till de samhällsvetenskapliga områdena är andelen män högre än andelen kvinnor. Dessutom har andelen kvinnor minskat något från läsåret 1991/92 till läsåret 1998/99, från 46 % till 34 %.

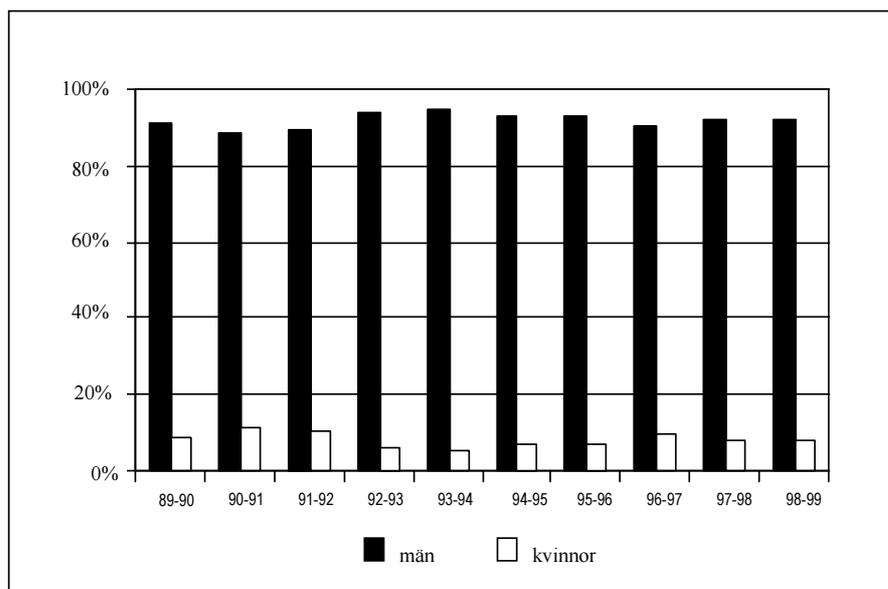
Figur 7.5. ADB och systemvetenskapliga examen

Källa: Högskoleverkets statistik, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

7.2.4 Fler män än kvinnor har civilingenjör – datateknisk examen

Tittar man på hur stor andel kvinnor som utexaminerats från civilingenjörsutbildningens datatekniska inriktning finner man att den har legat mellan 5–11 % fr.o.m. läsåret 1989/1990 t.o.m. läsåret 1998/99.

Figur 7.6. Civilingenjör-datateknisk examen

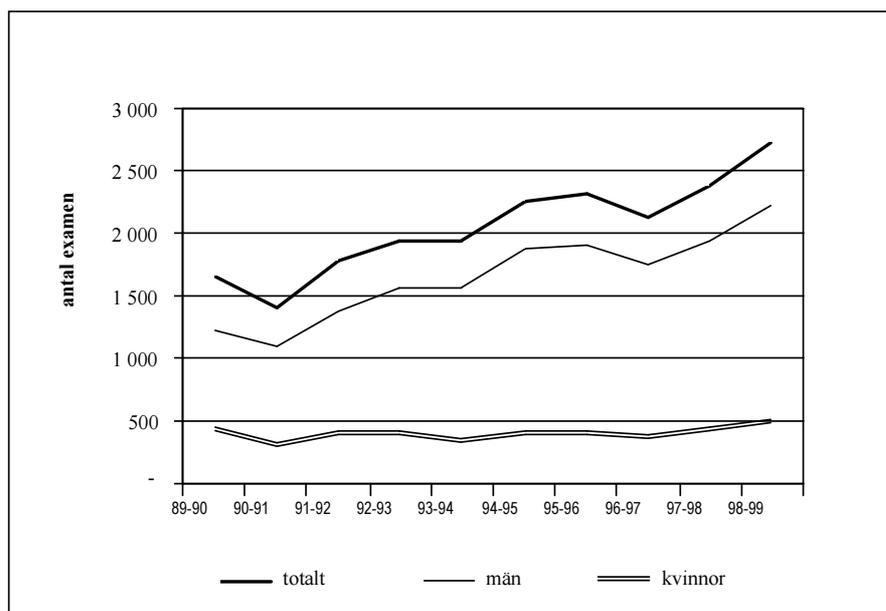

Källa: Högskoleverkets statistik, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

7.2.5 Andelen kvinnor som utexaminerats från elektronik och data har sjunkit

En sammanställning över andelen examinerade från högskoleutbildningar inom elektronik- och dataområdet fr.o.m. läsåret 1989/90 t.o.m. 1998/99 visar att andelen kvinnor sjunkit från 26 % till 19 %. Däremot har inte *antalet* kvinnor som utexaminerats från högskoleutbildningar inom området minskat.

Figur 7.7. Antal kvinnor och män med högskoleexamen inom elektronik och data

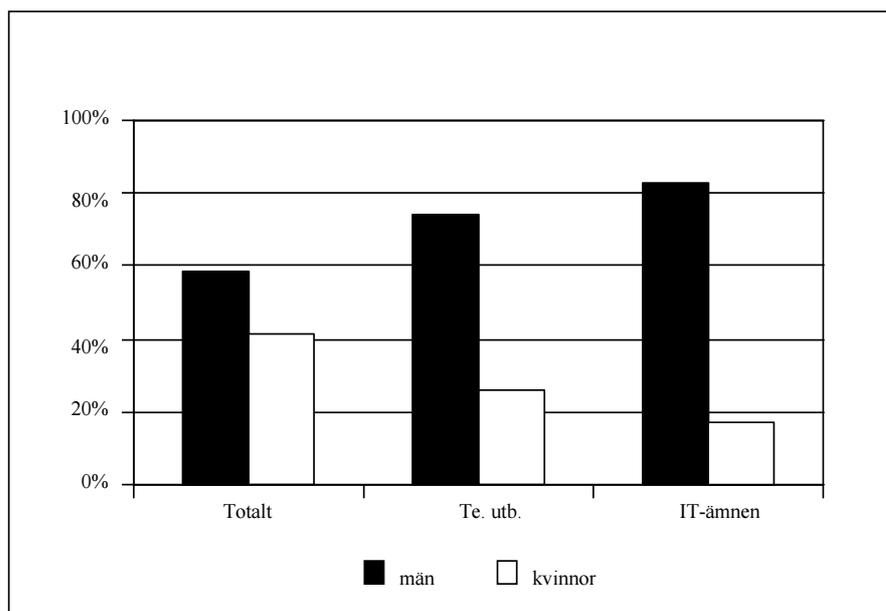
Källa: Högskoleverket, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

7.3 Det här har vi sett inom forskningen

7.3.1 Fler män än kvinnor inom forskningen

Hösten 1998 var 41 % av de aktiva forskarstuderande kvinnor. Andelen kvinnor på de nyantagna tekniska forskarutbildningarna var 26 % år 1998. Uppgifterna är tagna ur Högskoleverkets Årsrapport 1998. Andelen kvinnliga antagna till forskarutbildningar inom IT-ämnena har under de senaste tio åren varit ca 17 % enligt NUTEK.

Figur 7.8. Andel forskarstuderande vid högskolor och universitet år 1998

Källa: NUTEK, Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit. SOU 2000:31.

7.4 Det här vill vi visa på

7.4.1 Olika strategier för att öka kvinnors deltagande

Att bredda rekryteringsbasen. Vid Luleå tekniska universitet har man haft som mål att bredda rekryteringsbasen och därigenom göra det möjligt för kvinnor med en annan behörighet än den traditionella att söka till högre, datateknisk utbildning. Datateknisk ingång för kvinnor, DTI är en tvåårig utbildning och omfattar 80 högskolepoäng. Man söker till utbildningen från gymnasiets samhällsvetenskapliga program. DTI är en integrerad utbildning som leder till fortsatta studier inom datateknik. Efter de två åren i DTI fortsätter studierna i andra årskursen på datateknisk civilingenjörsutbildning. Tre motiv låg till grund för att inrätta programmet: behovet av arbetskraft inom svensk IT-industri, behovet av kvinnors medverkan i utvecklingen av IT-industrin och kraven från industrin på en bra datatekniker. Med en bra datatekniker

menas en betoning på social kompetens, samarbetsförmåga, uttrycksförmåga, matematikintresse och förmåga att analysera problem.

Att kvotera in kvinnor. Vid det tekniska och naturvetenskapliga universitetet i Trondheim (NTNU) har man haft en annan strategi för att öka andelen kvinnliga studenter på de kvalificerade datautbildningarna. Här har man utgått från den traditionella rekryteringsbasen för kvalificerad datautbildning men universitetet har beslutat att lägga ytterligare ett antal öronmärkta platser för kvinnliga sökanden. Kvinnorna tillåts dessutom ha upp till 10 % lägre intagningspoäng än den sist antagne sökanden. Antalet kvinnor som kvoterats in har därefter ökat kontinuerligt från 1997 när kvoteringen infördes.

Att förändra utbildningen. Linköpings universitet startade 1995 ett nytt civilingenjörsprogram i informationsteknologi. Målet var 50 % kvinnor i utbildningen. Programmet bygger på ett nytt arbetssätt, att arbeta i grupp och med ett problembaserat lärande. Utvärderingen har visat att insatserna har gett positiva resultat och utbildningsprogrammet pågår fortfarande.

Att förändra inriktningen på utbildningen. Vid högskolan Karlskrona-Ronneby gör man satsningar på "Datavetenskap företrädesvis för kvinnor". Utbildningen bygger på den traditionella pedagogiken men vänder sig företrädesvis till kvinnor och har förhållandevis fler lärare. Kvinnor ställer större krav än män på utförligare svar, djupare diskussioner, mer tid och mer lärarresurser.

En annan satsning vid Karlskrona-Ronneby är en ny kombination av utbildning "datavetenskap – arbetsvetenskap", en kombination som lockat både kvinnor och män. I grova drag deltar 50 % män och 50 % kvinnor. Utbildningsprogrammet kallas för MDA, vilket står för Människor, Datateknik och Arbetsliv.

NOT-projektet. Sedan 1993 bedriver Högskoleverket och Skolverket i samverkan och på regeringens uppdrag det s.k. NOT-projektet. Projektet syftar till att stimulera intresset för naturvetenskap och teknik genom att påverka attityderna till de naturvetenskapliga och tekniska kunskapsområdena och genom att stimulera utvecklingen av undervisningsmetoder inom området. Eftersom flertalet studerande inom området idag är pojkar och män är många aktiviteter inriktade på att stimulera intresset för naturvetenskap och teknik hos flickor och kvinnor. Projektet kommer att pågå till år 2003.

7.5 Vägar till förändring

7.5.1 Förändrad pedagogik i utbildningen

Jämits förslag:

- Pedagogiken på alla nivåer, från grundskola till universitet och högskola, bör förändras så att den generellt bygger på ett jämställdhetsperspektiv.
- Regeringen bör ta initiativ till en utvärdering av läromedel utifrån ett genusperspektiv.
- Moment av genus- och teknikrelaterade frågor bör ingå i all lärarutbildning och i IT-inriktad och annan teknisk utbildning.
- Regeringen bör i examensmålen för alla lärarutbildningar föreskriva att dessa skall utgå från och främja ett jämställdhetsperspektiv.
- Högskoleverket, främst Rådet för högskoleutbildning, bör ges i uppdrag att främja genus- och teknikperspektiven i lärarutbildningen.
- Skolverket bör ges i uppdrag att främja genus- och teknikperspektiven i lärarnas fortbildning.

Jämmit anser att jämställdhet råder när kvinnor och män är ”fria” i sina yrkesval och när samhället värderar dessa val rättvist. När inga förutfattade meningar om kvinnligt och manligt styr individens val utan när valet kan göras utifrån den enskilda individens förmåga och intresse.

Jämmit har noterat att, trots de insatser som gjorts inom flera högskolor under 90-talet, så är andelen kvinnor på de teknikdominerade linjerna fortfarande låg. Så länge som dessa problem inte bemöts och hanteras fullt ut genom en förändrad pedagogik, dvs. en pedagogik byggd på ett jämställdhetsperspektiv, måste olika initiativ stöttas som stimulerar ett ökat kvinnligt deltagande på de datatekniska utbildningarna.

Den tekniska kulturen och frågor om genus bör bli föremål för debatt på utbildningsdagar och konferenser för lärare. Målet är att samtliga anställda, både kvinnor och män inom grundskola, gymnasie- och högskola, ska ha kompetens nog att integrera jämställdhetsfrågor i det egna arbetet.

Jämmit anser att regeringen måste ta krafttag för att stimulera till en förändrad pedagogik, en förändrad elevsyn och en ökad genuskunskap i utbildningen så att skolan inte bidrar till att skapa klyftor mellan kvinnor och män. Denna förändring måste innefatta hela utbildningssektorn från förskolan och uppåt.

7.5.2 Forskningsråden och den nya forskningsmyndigheten

Jämits förslag:

Jämmit föreslår att regeringen vid kommitténs redovisning den 31 mars 2001 särskilt uppmärksammar hur regeringens krav på jämn könsfördelning beaktats.

Jämmit föreslår att regeringen i sina styrdokument, instruktioner och regleringsbrev, tydligt markerar beaktandet av jämställdhetsaspekter inom respektive forskningsområde samt att regeringen kräver uppföljning av det samma.

Regeringen har i propositionen *Forskning för framtiden – en ny organisation för forskningsfinansiering* (1999/2000:81), föreslagit riktlinjer för en ny myndighetsorganisation för forskningsfinansiering. Enligt regeringens bedömning bör tre nya forskningsråd och en ny myndighet för finansiering av forskning och utvecklingsarbete samt ett Forskningsforum inrättas den 1 januari 2001.

Fler än hälften av ledamöterna i rådets styrelser, i Vetenskapsrådet och de däri ingående ämnesråden, i rådet för sociala frågor och arbetsliv samt i rådet för miljö, lantbruk och samhällsplanering, skall utses av forskarsamhället genom ett elektorsförfarande. Av propositionen framgår att regeringen anser det angeläget att en jämn könsfördelning uppnås i samtliga styrelser.

Regeringen har, vid beslut i april 2000, tillsatt en organisationskommitté (dir 2000:33) med uppgift att bl.a. genomföra val av elektorsförsamlingar. Dessa elektorsförsamlingar har därefter i uppgift att utse de representanter för forskarsamhället som skall ingå som styrelseledamöter i råden.

Jämmit förutsätter att regeringens uttalande om jämn könsfördelning beaktas dels i de elektorsförsamlingar som kommittén utser, dels beträffande de ledamöter som elektorsförsamlingarna utser till berörda styrelser.

För alla myndigheter i den nya rådsorganisationen påpekas i propositionen betydelsen av att beakta jämställdheten även inom forskningsområdena. *Vetenskapsrådet* ”bör också ... verka för jämställdhet inom samtliga sina forskningsområden” (sid. 20). Regeringen anser att *Forskningsrådet för sociala frågor och arbetsliv* ”bör bl.a. främja samhällsvetenskaplig forskning om arbetsmarknad och dess funktionssätt samt forskning om arbetsmiljö och arbetsorganisation som bidrar till ett arbetsliv som är öppet för alla och präglas av jämställdhet, mångfald och möjligheter till inflytande och delaktighet” (sid. 25). *Forsknings-*

rådet för miljö, lantbruk och samhällsplanering ”skall även verka för jämställdhet mellan kvinnor och män inom forskningen (sid.33). *Myndigheten för forskning och utveckling* har särskilt ansvar för FoU inom informationsteknik och IT-tillämpningar. Här anser regeringen explicit att ”det är angeläget att uppnå en jämn könsfördelning i styrelsen” (sid. 41). Exempel på viktiga ansvarsområden inom myndigheten är forskning kring växelspelet mellan människa, teknik och organisation. Här är jämställdhetsfrågor av fundamental betydelse. Inom ramen för *Forskningsforums* verksamhet skall övergripande forskningspolitiska frågor lyftas fram till öppen diskussion, bl.a. nämns jämställdhet som exempel på en angelägen fråga (sid. 42).

7.5.3 Forskning

Jämit anser att det är lika viktigt för flickor/kvinnor som för pojkar/män att kunna använda sig av den nya tekniken men också att delta i utvecklingen. Motivationen för att lära sig denna teknik och sättet att närma sig den förefaller däremot olika för flickor/kvinnor och pojkar/män. Detta måste skolan och högskolan ta hänsyn till och det är här som en ökad kunskap om genus blir viktig. Kunskaper om jämställdhet och genus måste uppmärksammas såväl i lärarutbildningen som i utvecklingen av läromedel. Undervisning om ”genus- och teknikfrågor” bör också ingå i all teknisk och IT-relaterad utbildning.

Av olika rapporter, bl.a. *Skolverkets forskningsöversikt* (1998) framgår,

- att kvinnor ställer större krav på att se helheten och sammanhangen än män,
- att kvinnor ställer större krav på verklighetsanknytning i de projekt och uppgifter som skall genomföras än män,
- att kvinnor frågar mer, kräver mer dialog med lärarna än män,
- att flickor mer än pojkar intresserar sig mer för systemet som helhet än för ren programmering,
- att pojkar tidigt får ett övertag genom att föräldrar oftare köper datorer till pojkarna än till flickorna,
- att flickor i högre grad än pojkar är intresserade av att också skriva, rita och räkna på datorn,
- att pojkar är mer intresserade av att spela spel än flickor.

Jämit vill därför peka på betydelsen av att fortsatt forskning kring genus och teknik stimuleras och att analyser görs om de bakomliggande faktorerna till varför verkligheten ser ut som den gör eller varför dessa slutsatser dras.

7.5.4 Finansiell styrning av utbildning

Högskoleväsendet decentraliserades genom 1993 års högskolereform och medförde att respektive universitet och högskola fick ett ökat ansvar för utbildningsutbud och studieorganisation. Riksdagen och regeringen har det övergripande ansvaret för den högre utbildningen och forskningen. Statsmakternas styrning sker främst genom mål- och resultatstyrning och genom finansiell styrning.

I september 1999 tillsatte regeringen en särskild utredare för att bl.a. utreda vissa frågor om högskolans styrning (dir 1999:70). Uppdraget innebär bl.a. att överväga om systemet för resurstilldelning kan utformas så att det premierar lärosäten som har en bred social rekrytering och en rekrytering som bryter de könsbundna studievalen. Uppdraget skall enligt direktiven redovisas den 31 maj 2000 men utredningstiden har förlängts till den 1 oktober 2000.

Jämit vill peka på behovet av att regeringen stimulerar och backar upp de insatser som idag pågår på flera skolor och högskolor för att förändra pedagogiken så att kunskaper om genus ökas och kvinnor stimuleras att delta i teknikutvecklingen.

8 Rådets fortsatta arbete

8.1 Frågor att följa upp och utveckla vidare

Jämit avser att i det fortsatta arbetet också koncentrera på frågor om jämställdhet och transporter. Jämit kommer inom det området att koppla och vidareutveckla synen på frågor om IT och jämställdhet.

Vi kommer i vårt fortsatta arbete med opinionsbildning

- att utveckla kontakterna med myndigheter, högskolor och näringsliv,
- att delta i konferenser och fortsatt vara opinionsbildande i frågor om jämställdhet, transporter och IT,
- att samla in och lyfta fram positiva exempel som befrämjar jämställdhet, transporter och IT.

Senast den 30 juni 2001 kommer Jämit att överlämna ett slutbetänkande till regeringen.

Särskilt yttrande av Christina Mörtberg och Olov Agnè

I delbetänkandet finns skrivningar som riskerar ett fasthållande av könsskillnader och som något i kvinnor och män inneboende, vilket inte leder till skapandet av ett jämställt och hållbart samhälle. Rättighetsargumentet borde i högre grad föras fram, ett argument som ger individen rätten att tala, välja och finnas representerad också inom IT-området, utan att några värderingar görs av hurdan hon är eller hur hon utvecklar och använder IT.

Ett jämställdhetsarbete som har till syfte att arbeta för förändringar och med målet att forma hållbara samhällen – en hållbarhet som inte enbart rör ekologiska aspekter utan även inkluderar ekonomiska, kulturella och sociala dimensioner, bör också delta i utvecklandet och skapandet av en ansvarstagande och hållbar teknikutveckling. För att kunna åstadkomma detta är det av vikt att inte riskera att förstärka stereotyper av vad kvinnor, män, flickor och pojkar är och hur de förhåller sig till utveckling och användning av IT. Däremot måste normer och strukturer som människor, på ett mer eller mindre omedvetet plan, medverkar i synliggöras.

I ett svenskt sammanhang har IT-området dominerats av begränsade grupper av män med specifika kunskaper och därför torde det inte vara alltför fel att anta att deras intressen och erfarenheter har kommit att forma dominerande förhållningssätt, vardagsliv och kulturer inom området. Men mäns dominans av IT-området är inte något förutbestämt. I mitten och slutet på 1990-talet visade genusforskare på bräckor i mansdominansen genom öppningar som innebar att kvinnor hade relativt goda möjligheter till utvecklande och stimulerande arbetsuppgifter. Trots goda utsikter om utmanande arbete fanns fortfarande skiljelinjer som bl.a. innebar att inom områden med mer tekniskt inriktade tillämpningar som t.ex. telekommunikation var antalet kvinnor få. Har de tendenser till förändringar som kunde skönjas upphört genom de senaste årens expansion av IT-branschen och etablerandet av nya företag? Det finns förmodligen inte något enkelt svar på frå-

gan men däremot visar den på behovet av ett kontinuerligt jämställdhetsarbete för åstadkommandet av permanenta förändringar.

Idag finns inga formella hinder för kvinnor att söka sig in på områden som traditionellt dominerats av män. Borttagandet av formella hinder är strategier för att åstadkomma ett jämställt samhälle. Men på grund av att möjligheterna i praktiken inte är likadana för kvinnor som för män krävs också andra förändringar. Ett led i jämställdhetsarbetet inom IT-området kan vara att identifiera om och hur utveckling och användning av informationsteknologi är bekönad. Det kan göras genom undersökningar av vems kunskaper, antaganden och egenskaper som ligger till grund för utveckling av IT. Om undersökningarna resulterar i att de är manliga, kan ett förändringsprojekt vara att också försöka inkludera kvinnor, kvinnors liv och erfarenheter in i utveckling och användning. En risk i sådana till- eller anpassningsprojekt är att kategorin kvinnor (liksom också kategorin män) blir för entydig. Därigenom riskeras *kvarhållandet* av stereotyper och antingen-eller avgöranden istället för förändringar. Det som är användbart för att diagnostisera ett problem är inte nödvändigtvis en brukbar reaktion på dess konsekvenser.

Kvinnor och män formas genom görandet liksom genom vilken betydelse de erfarenheter som erhålls i görandet tillskrivs i de sammanhang kvinnor och män ingår i. Många olika faktorer som t.ex. kön, ras, klass, etnicitet, ålder samverkar i formandet av identiteter. Den jag *ÄR* omvandlas till föreställningar om hur jag *BÖR* vara. Kvinnor som har valt att arbeta inom IT-området har ibland mer gemensamt med män som har likartade arbeten och livssituationer än vad de har med kvinnor som arbetar inom områden som domineras av kvinnor. Att kvinnor skiljer sig från män och att förmågor, som förvärvats i görandet, tillskrivs som något specifikt för kvinnor medför att kvinnor sägs vara si och så, och vice versa för män. Därför måste vi reflektera över vad som kan komma att befästas i projekt som har till syfte att lägga till kvinnor, kvinnors liv och erfarenheter.

Det är en jämställdhetsfråga att kvinnor ska ha samma möjligheter till samhällets resurser i form av utbildning och arbete inom IT-området. Däremot skall inga särskilda krav eller förväntningar ställas på kvinnor för att föra in nya kvaliteter eller kompetenser i utveckling och användning av IT. Samtidigt kan fler kvinnor inom IT området synliggöra vilka normer och värderingar som dominerar teknikutvecklingen. Frågor som bör ställas är: Vad bör förändras? Vad är det vi vill förändra till?

Referenser

- Berner Boel (1989). *Kunskapens vägar, Teknik och lärande i skola och arbetsliv*. Arkiv.
- Berner Boel (1996). *Sakernas tillstånd. Kön, klass, teknisk expertis*. Carlssons.
- Boverket (1996:4). *Hela Samhället Jämställdhetsaspekter på fysisk planering och byggd miljö*.
Civilingenjören nr 5. 1999.
- Ds 1997:56. Utbildningsdepartementet. Slutrapport från Jäst-gruppen. *Jämställdhet för kunskap, insikt och kvalitet*.
- Ds 1998:49. Arbetsmarknadsdepartementet. *Jämställdhetsmärkning. Konsumentmakt för ett jämställt samhälle*.
- Human development report*, utgiven av United Nations Development Programme (UNDP) 1995.
- Högskoleverkets Årsrapport 1998.
- Högskoleverket. *Högskoleutbildade – tillgång och efterfrågan. Omvärldsanalys för Högskolan, Arbetsrapport nr 9*.
- Industriförbundets skrift. *Den nya ekonomin. Nya förutsättningar för alla 2000*.
- Institutionen för datavetenskap, Umeå universitet. *Från siffror till surfing. Könsperspektiv på informationsteknik*.
- IT-kommissionens rapport 4. 1996. *Kvinnor och IT*.
- Levy, Steven. *Hackers: Heroes of the Computerrevolution*. New York: Dell Publishing Co. Inc. 1984.
- Luleå tekniska universitet. *Datateknisk ingång för kvinnor – en utvärdering* Rapport 2000:15.
- Mellström Ulf, (1999). *Män och deras maskiner*, FRN. Bokförlaget Nya Doxa.
- Nissen Jörgen (1993). *Pojkarna vid datorn: Unga entusiaster i data-teknikens värld*. Linköping Studies in Arts an Science 89, (Diss), Stockholm/Stehag: Symposion Graduale.
- Nissen Jörgen (1996). *Det är klart att det är grabbar som håller på med datorer! Men varför är det så?* Artikel ur ”Från symaskin till cyborg. Genus, teknik och social förändring”. Nerenius & Santérus förlag.

- Nying. *Att undervisa kvinnliga ingenjörstudenter*. Nr 1 – 1998.
- Prop 1995/1996:153. *Jämställdhet som ett nytt mål för Sveriges internationella utvecklingsarbete*.
- Prop 1999/2000:86. *Informationssamhälle för alla*.
- Prop 1999/2000:81. *Forskning för framtiden – en ny organisation för forskningsfinansiering*.
- Skolverket (1998). *Informationstekniken i skolan*. En forskningsöversikt. Jens Pedersen.
- Skolverkets rapport nr 173 (1999). *Beskrivande data om barnomsorg och skola*.
- Sommestad, Lena (1992). *Från mejerska till mejerist*. Arkiv förlag.
- SOU 1997:105. Slutbetänkande från Nationalkommittén för Agenda 21.
- SOU 1997:135. *Ledare, makt och kön*. Kvinnomaktutredningen.
- SOU 1998:6. *Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*, Kvinnomaktutredningens slutbetänkande
- SOU 1998:16. Bemötandeutredningen *När åsikter blir handling* – En kunskapsöversikt om bemötande av personer med funktionshinder.
- SOU 1999:85. *Bredband för tillväxt i hela landet. Närings, regional- och välfärdspolitiska aspekter på IT-infrastrukturen*.
- SOU 1999:139. *Effektivare offentlig upphandling*. Delbetänkande av Upphandlingskommittén.
- SOU 2000:31. *Jämställdhet och IT – en kartläggning på uppdrag av Jämit..*
- Svenska Kommunförbundet. *Härifrån till jämställdheten*. Huvudrapport från projektberedningen kommunen och jämställdheten.
- Sveriges Tekniska Attachéer (1999). *Managin Diversity – Strategier för mångfald i USA*.
- NUTEK:s rapport (1999). *Jämställdhet och lönsamhet*.
- Vår gemensamma framtid*. Rapport från världskommissionen för miljö och utveckling. Redaktör Bertil Hägerhäll. Prisma/Tiden
- Regeringens skrivelse 1999/2000:24. *”Jämställdhetspolitiken inför 2000-talet”*.

Kommittédirektiv

Rådet för jämställdhetsfrågor som
rör transport- och IT-tjänster

Dir
1999:83

Beslut vid regeringssammanträde den 21 oktober 1999.

Sammanfattning av uppdraget

Ett särskilt råd för jämställdhetsfrågor som rör transport- och IT-tjänster skall inrättas. Rådet skall följa olika jämställdhetsfrågor inom tjänsteområdena transporter och informationsteknik (IT) på kort och lång sikt. Vidare skall rådet lämna förslag till åtgärder som syftar till att stärka jämställdheten på dessa områden inom kommunikationssektorn samt förslag till hur sådana åtgärder skall finansieras. Rådet skall också bedriva opinionsbildande verksamhet i form av bl.a. seminarier och informationsaktiviteter.

Rådet skall behandla frågor om tillgänglighet på rättvisa villkor, utbildning, regional balans, ett hållbart samhälle, säkerhet och trygghet samt frågor om livskvalitet i arbets- och privatlivet. Även frågor om kompetens och rekrytering i det aktuella sammanhanget skall belysas.

Bakgrund

Riksdagen beslutade den 2 juni 1998 om propositionen Transportpolitik för en hållbar utveckling (prop. 1997/98:56, bet. 1997/98:TU10, rskr. 1997/98:266). I propositionen behandlas riktlinjer och mål för transportpolitiken. Utgångspunkten är att transportpolitiken skall bidra till en socialt, kulturellt, ekonomiskt och ekologiskt hållbar utveckling i Sverige. I propositionen betonas att transporterna syftar till att uppnå överordnade välfärds mål och att transportsystemet måste ses som en helhet. I propositionen redovisas en rad åtgärder för att uppnå de transportpolitiska målen, bl.a. förordas att ett nytt råd bör knytas till regeringen för att belysa olika jämställdhetsfrågor i transport- och kommunikationspolitiken.

En utformning av transportsystemet så att det svarar mot olika befolkningsgruppers behov kräver kunskap om olika gruppers erfarenheter, behov och värderingar. Undersökningar visar tydligt att det finns skillnader mellan män och kvinnor när det gäller transportmönster, färdmedelsval och attityder i transportfrågor. Exempelvis gör män fler och längre arbets- och tjänsteresor än kvinnor. Av kvinnors resor utgör resor för fritidsärenden, inköp, service och omsorg en större andel än de utgör av mäns resor. Generellt reser kvinnor inte så långt utan förflyttar sig mer lokalt än männen. Skillnaderna mellan mäns och kvinnors resande förklaras bl.a. av deras roller i yrkeslivet och hushållet. Ökande tillgång till bil hos kvinnor förefaller inte i sig utjämna skillnaderna mellan mäns och kvinnors resande. Vad gäller attityder visar studier exempelvis att kvinnor är mer intresserade av trafikens miljöfrågor och mer positiva till restriktioner i biltrafiken än män.

Olika undersökningar pekar på att män är kraftigt överrepresenterade i sammanhang där transportpolitiska åtgärder beslutas. År 1995 togs ett gemensamt initiativ av Landstingsförbundet, Svenska Kommunförbundet och Svenska Lokaltrafikföreningen till ett projekt benämnt 3K – Kvinnor, kompetens och kollektivtrafik. Projektet har syftat till att visa hur kvinnors kompetens kan förbättra kollektivtrafiken för alla. Kommunikationskommittén, som föregick den transportpolitiska propositionen, har samarbetat med 3K-projektet och föreslagit bl.a. ökad forskning om mäns och kvinnors värderingar i transportpolitiska frågor, studier av könsneutrala beslutsmodeller samt om mäns och kvinnors skilda värderingar.

Även inom informationstekniken (IT), finns liknande frågor som är viktiga att belysa i ett jämställdhetsperspektiv. I fråga om exempelvis IT är mäns och kvinnors attityder till och användning av IT intressanta bl.a. i fråga om tillgänglighet. Inte minst kompetensfrågorna är viktiga i detta sammanhang. Män är överrepresenterade i utbildningen, som i sig saknar ett jämställdhetsperspektiv, och där utbildarna saknar genusbaserad utbildningspedagogik. Det saknas även ett jämställdhetsperspektiv i tekniken. Inom IT-företagen är män överrepresenterade såväl inom de olika yrkesgrupperna som i ledningsfunktioner. Här är könsfördelningen sämre än i industrin i övrigt och detta gäller såväl den offentliga som den privata sektorn. Frågor om användningsområde och tillgänglighet saknar också ett jämställdhetsperspektiv.

Regeringen anser att det är viktigt att synliggöra skillnaderna mellan mäns och kvinnors värderingar och attityder inom de angivna tjänsteyrkesområdena. Detta bör inte endast komma till uttryck i ökad forskning och förbättrat beslutsunderlag, utan jämställdhetsperspektivet bör få bättre genomslag på de aktuella områdena. Det är angeläget att beslut föregås av analyser av konsekvenserna även ur detta perspektiv.

Uppdraget

Rådets huvudsakliga uppgift skall vara att analysera olika jämställdhetsfrågor som rör transport- och IT-tjänster och lämna förslag till regeringen om åtgärder som befrämjar jämställdheten inom det angivna området samt förslag till hur dessa åtgärder skall finansieras. Den inledande uppgiften för rådet bör vara att sammanställa jämställdhetsinriktad kunskap som rör transport- och IT-tjänster och att göra en första analys från jämställdhetssynpunkt av besluts- och planeringsprocesser hos staten, kommunerna, landstingen och näringslivet.

Rådet skall verka genom att

- samla den kunskap som finns på området,
- initiera studier på angelägna områden,
- stimulera utveckling av metoder för könsrolls- och jämställdhetsanalyser för transport och IT-tjänster,
- belysa områdena rättvis tillgänglighet, utbildning, regional balans, ett hållbart samhälle, säkerhet och trygghet samt livskvalitet i arbets- och privatlivet, – analysera besluts- och planeringsprocesser inom staten, kommunerna, landstingen och det privata näringslivet, bl.a. i fråga om rekryteringen av personal och ledamöter, i ett jämställdhetsperspektiv,
- behandla frågor om kompetens och rekrytering inom de angivna tjänsteområdena, vara remissinstans och bistå vid utredningsarbete inom de angivna tjänsteområdena.

Rådet skall vidare bedriva opinionsbildande verksamhet i form av bl.a. seminarier och informationsaktiviteter med syfte att sprida kunskap om och väcka intresse för kvinnors och mäns beteendemönster och attityder i frågor som rör transport- och IT-tjänster samt för jämställdhetsbefrämjande åtgärder inom de angivna tjänsteområdena.

Slutligen skall rådet lämna förslag till åtgärder som syftar till att stärka jämställdheten på dessa områden inom kommunikationssektorn samt förslag till hur sådana åtgärder skall finansieras.

Arbetsmetoder och redovisning

Rådets arbete skall bedrivas i samråd med Banverket, Boverket, Kommunikationsforskningsberedningen, Luftfartsverket, Post- och telestyrelsen, Rikstrafiken, Sjöfartsverket, Statens institut för kommunikationsanalys, Vägverket, IT-kommissionen (K 1998:04), Utredningen (K 1998:07) om behov av informations- och kommunikationsteknisk infrastruktur, Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs

universitet, Landstingsförbundet, Svenska Kommunförbundet och Svenska Lokaltrafikföreningen.

Uppdraget skall vara avslutat senast den 30 juni 2001. Rådet skall lämna en särskild redovisning i frågor som avser IT-tjänsterna senast den 1 juli 2000. Det står i övrigt rådet fritt att redovisa delresultat av sitt arbete under utredningstidens gång.